

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LXI/2

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миливој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LXI/2

Уредништво:
Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ,
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, Др ДРАГА ЗЕЦ, Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ, Др МОТОКИ НОМАЧИ,
Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА, Др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ,
Др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН

Collegium redactorum:
Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr ŽARKO BOŠNJKOVIĆ, Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR,
Dr BJÖRN HANSEN, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY, Dr MOTOKI NOMACHI, Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ,
Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr MILORAD RADOVANOVIĆ, Dr VLADISLAVA RUŽIĆ,
Dr SVETLANA M. TOLSTOJ, Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LXI/2

НОВИ САД
2018

САДРЖАЈ

Ч Л А Н Ц И И Р А С П Р А В Е	
Aljoša Milenković: SCr. <i>krd(o)</i> 'herd'	7
Владимир Поломац, Татјана Катић, Срђан Катић: Антропонимија Горњег и Средњег Понишавља у XVI веку (према дефтеру Софијског санцака из 1571. године) ...	21
Стефан Милосављевић: Конгруенција глаголског предиката са субјекатским синтагмама конституисаним основним бројем	43
Ivana Miškeļjīn: Two Types of Left Dislocation in Serbian	57
Првослав Радић: Белешке о југоисточним србијанским говорима и још понечему. Соци-олингвистичко и културолошко гледиште	69
Мирјана Мирић: Граматикализација футура првог и изостављање субјунктивног маркера <i>да</i> у лужничком говору јужног типа зоне I (Буковик)	89
Жељко Марковић: Српски и словеначки глаголи за исказивање визуелног опажања у отежаним условима	127
Соња Филиповић-Ковачевић: Појмовне метафоре с изворним доменом непровидности у енглеском и српском језику	143
Х Р О Н И К А	
Ilona Janušková, Helena Karlíková: In memoriam: Radoslav Večerka (18. 4. 1928–15. 12. 2017)	161
К Р И Т И К Е И П Р И К А З И	
Исидора Бјелаковић: <i>Српски молићвеник – Споменница Милану Реџејару (1512–1942–2012)</i>	165
Владислава Ружић: <i>Упросјору лингвистичке славистике</i>	170
Ружица Левушкина: Е. В. Плисов (ред.). <i>Современный религиозный дискурс: структура, стратегии, трансформации</i>	177
Наташа Драгин: Ксенија Кончаревић. <i>Језик и религија: појмовник теолингвистике</i>	181
Вера Васић, Гордана Лалић Крстин: Ranko Bugarski. <i>Govorite li zajednički? Kako je nastala i kako je primljena Deklaracija o zajedničkom jeziku</i>	187
Мира Милић: Tvrtko Prčić. <i>Ka savremenim srpskim rečnicima</i>	196
Сабина Халупка-Решетар: Katarina Rasulić, Ivana Trbojević Milošević (eds.). <i>Belgrade English Language & Literature Studies</i>	204
Дејан Средојевић: Maja Marković. <i>From Sound to Speech. An Introduction to English Phonetics and Phonology</i>	209
Мила Драгић: Virna Karlić. <i>(Ne)određenost: Sredstva i načini izražavanja u hrvatskom i srpskom književnom jeziku</i>	215
Рецензенти	221
Упутство за припрему рукописа за штампу	223
Contents	229

Мирјана Мирић

ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА ФУТУРА ПРВОГ И ИЗОСТАВЉАЊЕ СУБЈУНКТИВНОГ МАРКЕРА *ДА* У ЛУЖНИЧКОМ ГОВОРУ ЛУЖНОГ ТИПА ЗОНЕ I (БУКОВИК)*

Рад се бави граматицизацијом аналитичког футура првог и употребом / изостављањем субјунктивног маркера *да* из футурске конструкције у лужничком говору јужног типа зоне I. Анализа усменог говора указује на ограничено присуство синтетичког футура глагола *бићи*, висок степен граматицизације *velle*-форме у конструкцији аналитичког футура првог, те на изражену тенденцију изостављања субјунктивног маркера *да* када су маркер будућег времена и субјунктивна конструкција у контактаној позицији, као и када је у футурску секвенцу уметнута енклитика. Добијени резултати посматрају се у односу на друге језике / дијалекте Балканског језичког савеза, које на морфосинтаксичком плану одликује изражен аналитизам, и од којих многи испољавају тенденцију губљења субјунктивног маркера.

Кључне речи: футур први, граматицизација, лужнички говор, Балкански језички савез, субјунктивни маркер *да*.

This paper deals with the grammaticalization of the de-volitive future and the use/omission of the subjunctive marker in the analytic future construction in the Lužnica vernacular. The analysis reveals the limited use of the synthetic type of future tense (in the use of the verb *biti* 'to be'), a high degree of grammaticalization of the de-volitive future, as well as the tendency to omit the subjunctive marker *da* when the future marker and the subjunctive construction are in the contact position or when the future marker is followed by a clitic. The results obtained are discussed from the perspective of the languages/dialects of the Balkan Sprachbund, which are reported to manifest analytism at the morphosyntactic level, as well as the tendency to omit the subjunctive marker.

Keywords: de-volitive future, grammaticalization, Lužnica vernacular, Balkan Sprachbund, subjunctive marker *da*.

1. Увод. Граматицизација маркера будућег времена и замена инфинитива финитном комплементацијом наводи се као један од централних балканизама, односно као одлика коју на морфосинтаксичком нивоу испољавају многи језици / дијалекти Балканског језичког савеза (у даљем тексту: БЈС).¹

* Прилог представља резултат рада на пројекту *Језик, фолклор и миџрације на Балкану* Балканолошког института САНУ (бр. 178010), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Захваљујем Јовану Чудомировићу на коментарима прве верзије рада, као и анонимним рецензентима на драгоценим сугестијама.

¹ У језицима / дијалектима Балканског језичког савеза јавља се скуп заједничких одлика на различитим нивоима језичке структуре и лексикона, који је настао као последица конвергентних језичких процеса који су се одвијали услед вишевековног интензивног језичког контакта говорника на истој територији и израженог мултилингвизима, и није условљен генетском или типолошком сродношћу датих језика, језичким универзалијама или случајношћу (JOSEPH 2001; HEINE – KUTEVA 2005). У језике БЈС спадају бугарски, македонски, говори призренско-тимочке дијалекатске области српског језика, албански, (дако)румунски, арумунски, меглено-румунски и истро-румунски, док се мање балканизованим језицима БЈС сматрају

У овом раду наведене балканизме анализирамо на материјалу лужничког говора, који припада призренско-тимочкој дијалекатској области српског језика. Говори ове дијалекатске области у литератури се сматрају „високо-балканизованим српским народним говорима” (Милорадовић 2015: 269). Ивић (2009: 152) наводи да су призренско-тимочки дијалекти доживели две врсте иновација које су везане за сукцесивне временске слојеве: старији слој чине штокавске иновације, док новији слој чине балканизми који ове говоре повезују са бугарским и македонским језиком. Српски дијалекти се, према Ивићу, могу класификовати на балканизиране и небалканизиране (Ивић 1998: 115), а штокавска област у целини представља подручје „поступног прелаза између наслеђеног словенског стања у деклинацији и балканословенског структуралног модела” (Ивић 2002: 8).²

Осим аналитичке деклинације, у типичне балканизме сврставају се присуство полугласа, постпозитивни одређени члан, аналитички *velle*-футур са граматикализованим маркером будућег времена, аналитички компаратив, редупликација објекта, губљење инфинитива и замена финитном допуном (за детаљан приказ балканизама в. JOSEPH 1999; LINDSTEDT 2000; MIŠESKA TOMIĆ 2004a). На ширем плану, основна одлика „балканизованих” језика / дијалеката јесте висок степен аналитизма.

У наставку увода говоримо о лужничком говору, наводимо кратак преглед досадашњих сазнања о граматикализацији маркера будућег времена и замени инфинитива финитном комплементацијом из угла балканске лингвистике, а потом разматрамо тенденцију губљења субјунктивног маркера из конструкције *velle*-футура у различитим балканским језицима. Оба феномена образлажемо у контексту литературе о призренско-тимочкој дијалекатској области, односно лужничком говору. Након описа методологије прикупљања и анализе грађе која је примењена у раду, наводимо резултате, посебно анализирајући степен граматикализације *velle*-футура и услове под којима се маркер *da* у лужничком говору изоставља.

1.1. Лужнички говор. Говоре јужне и источне Србије Белић (1905: XXXIX) дели у три групе: тимочко-лужнички, сврљишко-заплањски и јужноморавски говор, док се према Ивићу (2009: 175) призренско-тимочка дијалекатска област дели на пет дијалеката: призренско-јужноморавски, тимочко-лужнички, сврљишко-заплањски, доњополошки и кратовски. Тимочко-лужнички дијалекат Белић је поделио на два поддијалекта: тимочки и лужнички (1905: 91), а Собољев детаљније на четири јединице: тимочку, белопаланачку, пиротску и лужничку (СОБОЉЕВ 1995: 208; ИВИЋ 2009: 198–199).³ Лужница заузима јужну позицију у оквиру тимочко-лужничког дијалекта

новогрчки, балкански ромски, балкански турски и сефардски (LINDSTEDT 2000; СОБОЉЕВ 2003; HEINE – KUTEVA 2005). Степен присуства различитих балканизама међу језицима / дијалектима БЈС варира (АСЕНОВА 2002; MIŠESKA TOMIĆ 2004a; LINDSTEDT 2016).

² О значају проучавања српских дијалеката из угла контактне лингвистике, а у вези са њиховим позиционирањем у оквиру Балканског језичког савеза в. Вучковић 2009.

³ За критеријум разграничавања тимочко-лужничког у односу на сврљишко-заплањски и јужноморавски дијалекат (гласови /ч/ и /џ/ у односу на /ћ/ и /ђ/) в. Белић 1905 и Ивић 2009, а за критеријум разграничавања лужничког од тимочког говора (глас /л/) в. Белић 1905.

(Ивић 2009: 199), а лужнички поддијалекат захвата подручје шире од праве Лужнице и разликује се од тимочког као старијег поддијалекта:

„Овај је говор назван тимочколуужничким због тога, што се његове црте у лужничкоме крају одликују од оних које се налазе у дијалекту, у главном, северно од Нишаве. Лужнички поддијалекат, који се налази већ под утицајем запаљскога говора, дели од тимочкога, старијег дијалекатског типа ове групе, пруга која се, у главним потезима, пружа источном падином планине Стола, иде на север планинским ланцима не спуштајући се у долине које с југа и истока воде ка Пироту, и на тај начин оставља цео пиротски крај тимочкоме говору.” (Белић 1905: XLIII).

Ослањајући се на језичке црте, не и на географски појам, односно културолошке одлике лужничког краја, Љубисав Ћирић Лужницу дели на зону I (Лужница), која обухвата Буковик (јужни тип) и Праву Лужницу (северни тип) и на зону II (луужничко Запаље) (Ћирић 1983: 15, 18).⁴ Насеља Лужничког Запаља су: Богдановац, Брестов Дол, Велико Боњиње, Грнчар, Дол, Завидинце, Линово, Мало Боњиње, Мезграја, Модра Стена, Остатовица, Штрбовац; насеља Буковика су: Александровац, Бердуј, Вава, Валниш, Врело, Горчинце, Драгинац, Дучевац, Калуђерево, Камбелевац, Кијевац, Јесковица, Љуберађа, Масуровац, Радињинце, Радосин, Раков Дол, Ралин, Стол, Стрелац, Студена, Црвена Јабука; насеља Праве Лужнице су: Бабушница, Бежиште, Братишевац, Војници, Горње Крњино, Горњи Стрижевац, Доње Крњино, Доњи Стрижевац, Извор, Проваљеник, Радошевац, Ресник, Сурачево, Шљивовик (Ћирић 1983: 15).

1.2. ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА МАРКЕРА БУДУЋЕГ ВРЕМЕНА. Граматикализаација маркера будућег времена у конструкцији *velle*-футура један је од важних морфосинтакских балканизама који карактерише језике / дијалекте БЈС (JOSEPH & LINDSTEDT 2000; АСЕНОВА 2002; MIŠEŠKA TOMIĆ 2004a), па и говоре призренско-тимочке дијалекатске области (Белић 1905; СТАНОЈЕВИЋ 1911; БОГДАНОВИЋ 1979; 1987; 2007; ТОПОЛИЊСКА 1994; РЕМЕТИЋ 1996; МЛАДЕНОВИЋ 2013).⁵ У процесу граматикализаације, лексички волунтативни глагол (*хѣѣѣи*) постао је помоћни глагол у функцији маркера будућег времена, са могућим даљим редукцијама у партикулу или афикс (HEINE 2003; HOPPER – TRAUGOTT 2003). Табела 1 приказује граматикализоване облике маркера будућег времена и волунтативне глаголе од којих су постали, као и субјунктивне маркере и њихову употребу, о чему ће бити речи у одељку 1.3.⁶

⁴ Подела зоне I на јужни и северни тип извршена је на основу следећих карактеристика присутних у северном типу: наставак *-је* за номинатив множине именица мушког рода, облици *ни, није = ми; вије = ви; њи, њу = их, је, ју; њова, њува = њој, њуј (њо, њу)* (Ћирић 1983: 15, 18).

⁵ Осим *velle*-футура, који се гради од глагола *хѣѣѣи*, у језицима БЈС постоји и *habeo*-футур, који се образује од глагола *имаѣи* (в. АСЕНОВА 2002; СОБОЛЕВ 2003; MIŠKOVSKA – BUŽAROVSKA 2014, између осталих).

⁶ Терминолошка напомена: у балканској лингвистици финитна допуна којом је замењен инфинитив означава се различитим терминима: субјунктив, конјунктив, *да*-конструкција, конструкција (*да*) + презент. У овом раду употребљавамо термин *субјунктивна конструкција (да) + презент*, према термину *subjunctivus praesentis* (уп. ТОПОЛИЊСКА 2008: 56; ГАЛДОВА 2014: 65). О субјунктивним конструкцијама в. ТОПОЛИЊСКА 2014. Према је у српској дијалектолошкој литератури уобичајенији термин *везник*, маркер којим се уводи финитна допуна у раду називамо *субјунктивним маркером* (в. и ТОПОЛИЊСКА 1994; BUŽAROVSKA 2004).

Табела 1. Граматикализација маркера будућег времена и употреба / изостављање субјунктивног маркера у конструкцији футура првог у језицима / дијалектима БЈС.⁷

	Аналитички футур: маркер будућег времена + [(субјунктивни маркер) + финитна допуна] _{субјунктивна да-конструкција}			употреба / изостављање субјунктивног маркера
	маркер будућег времена	субјунк- тивни маркер		
новогрчки	tha < thelo	na	–	JOSEPH 2001; АСЕНОВА 2002; JOSEPH – PAPPAS 2002; СОБОЛЕВ 2003; LELUDA-VOSS 2005
бугарски	ще < *xotěti	да	(+) > –	АСЕНОВА 2002; СОБОЛЕВ 2003; МИШЕСКА ТОМИЋ 2004б; HEINE – KUTEVA 2005; МЛАДЕНОВА 2010
македонски	ќе ⁸ < *xotěti	да	–	THAU-KNUDSEN 1998; СОБОЛЕВ 2003; МИШЕСКА ТОМИЋ 2004б
призренско- тимочки дијалекти	ће / че < *xotěti	да	(+)	БЕЛИЋ 1905; ТОПОЛИЊСКА 1994; РЕМЕТИЋ 1996; МЛАДЕНОВИЋ 2003; БОГДАНОВИЋ 2007; МИРИЋ 2017; МИРИЋ 2018
албански	do < dua	të	(+) > –	THAU-KNUDSEN 1998; АСЕНОВА 2002; СОБОЛЕВ 2003; JOSEPH 2016
румунски	o < a vrea	să	+	АСЕНОВА 2002; D'HULST ET AL. 2004 ⁹
арумунски	va ¹⁰ < a vrea	s(i)	(+)	АСЕНОВА 2002; СОБОЛЕВ 2003; D'HULST ET AL. 2004; VARA – KAHL – SOBOLEV 2005
балкански ромски	ka < kam(el)	te	–	BORETZKY 1999; FRIEDMAN 2000; 2014; MATRAS 2004; РУСАКОВ 2005; ELŠÍK – MATRAS 2006

* Ознаке: + (обавезна употреба маркера), – (потпуно изостављање маркера), (+) (факултативна употреба маркера), (+) > – (тенденција ка изостављању).

Када је реч о призренско-тимочкој дијалекатској области, Тополињска на основу променљивости маркера будућег времена и присуства / одсуства субјунктивног *да* дефинише следеће моделе грађења футура првог: *ја ћу / хоћу / нећу да иђем; ја ћу / хоћу / нећу иђем; ја ће да иђем; ја ће иђем* (Тополињска 1994: 151). Ћирић издваја неколико начина грађења футура првог у лужничком говору: а) појава облика *ци* као супституента енклитичке форме помоћног глагола, образованог преко асимилације и редукције: *чу (чџ) си (се) > ч си (се) > џ си (с) > ци* (на пример, *ми ци идемо < ми че си идемо*); б) енклитички облици презента помоћног глагола *хїеїи* и конструкције *да*

⁷ За развој футура и/или да-конструкција из дијахроне перспективе в. и Грковић-Мелџор 2012; Јачева-Улчар 2014.

⁸ Реализовано и као *ка, за, жа* (Галдова 2008: 212), односно *џе* (Макарцев 2013: 515).

⁹ У истој студији наводе се и други начини грађења будућег времена у румунском језику.

¹⁰ Реализовано као маркер будућег времена *и* у охридском арумунском (Марковић 2007: 154–155).

+ презент (на пример, *че да леџну, чу да сврнем*); в) чешће без везника *да* (*чу орајим, чу си идем*); г) најчешћи су облици са енклитиком *че* за сва лица и презентом одговарајућег глагола, некад и са везником *да* (на пример, *че идеш, че ља шерамо*) (Ћирић 1983: 84–85).¹¹

Грамматикализација маркера будућег времена у говорима призренско-тимочке дијалекатске области понекад изостаје у 1. лицу једнине. Различити аутори указују на факултативну употребу облика *ће* и *ћу* (Ћирић 1983; Тополињска 1994; Ћирковић 2013), а Собољев наводи следећу ареалну дистрибуцију облика футурске енклитике у 1.л.јд.: *чу* – Тимок, Бела Паланка, Лужница, *че* – Висок, Забрђе, Бурел, *чу / че* – Пирот (Собољев 1995: 205). Собољев касније указује и на варијацију облика *чу* и *че* у тимочком говору (SOBOLEV 1998: Карта 129), а Мирић истиче да је у тимочком говору маркер будућег времена у 1.л.јд. реализован као *чу / ћу* у 35 примера, а као *че / ће* у 5 примера, што показује већу заступљеност флективног облика (Мирић 2017: 142). У лужничком говору Ћирић наводи оба облика у 1.л.јд. (*чу* и *че*) (Ћирић 1983: 84–85).

1.3. УПОТРЕБА / ИЗОСТАВЉАЊЕ СУБЈУНКТИВНОГ МАРКЕРА *ДА*. Редукција инфинитива и његова супституција финитном комплементацијом један је од типичних морфосинтаксичких балканизама (FRIEDMAN 1988; JOSEPH 2016).¹² Степен реализације финитне комплементације варира међу језицима БЈС: инфинитне допуне не постоје у македонском, бугарском,¹³ арумунском, новогрчком и балканском ромском, док се у дакорумунском и оба дијалекта албанског инфинитне допуне и даље употребљавају (AMMANN – VAN DER AUWER 2004: 302–304; JOSEPH 2016: 266; MATRAS – TENSER 2016: 348). Када је реч о говорима призренско-тимочке дијалекатске области, у литератури се такође указује на одсуство инфинитива и доследну замену субјунктивном конструкцијом (*да*) + презент (Белић 1905; СОБОЛЕВ 2003; ИВИЋ 2009; МИРИЋ 2017).¹⁴

Позивајући се на Сандфелда (SANDFELD 1930), поједини аутори наводе да се губљење инфинитива може посматрати као црта карактеристична за балканске језике, која потиче из грчког језика, где је инфинитив први ишчезао (Белић 1905: 646–647; БУЖАРОВСКА – МИТКОВСКА 2014: 22–23), те да су

¹¹ На присуство аналитичког футура и/или грамматикализацију маркера будућег времена указује се и у радовима заснованим на грађи из дијалеката српског језика ван призренско-тимочке дијалекатске области (уп. Ивић 1990; Ивић – Бошњаковић – Драгин 1997; Радић 2004; Милорадовић 2007; 2015; Бошњаковић 2015). Продор балканских црта у неке косовско-ресавске дијалекте, као пограничне са призренско-тимочким дијалектима, посебно истиче Софија Милорадовић, и то на плану аналитичке дефлекције (Милорадовић 2003).

¹² Појам финитне комплементације у литератури се првенствено односи на допуне модалним глаголима, мада сматрамо да се може применити и на финитну комплементацију у образовању аналитичког футура првог, будући да је у језицима / дијалектима БЈС инфинитив замењен финитном допуном – субјунктивном конструкцијом (*да*) + презент.

¹³ Треба, ипак, напоменути да су у бугарском инфинитни облици ретко присутни само у стандардном језику (JOSEPH 2016: 266), а Асенова наводи и примере употребе (скраћеног) облика инфинитива (АСЕНОВА 2002: 143–144). Собољев наводи да се у говору бугарског села Гела будуће време гради од маркера будућег времена и субјунктива без субјунктивног маркера или инфинитива, као и од инфинитива праћеног маркером будућег времена (СОБОЛЕВ 2003: 58–59).

¹⁴ Дистинктивна субјунктивна морфологија глагола у допуни јавља се у албанском, балканским романским језицима и неким ромским дијалектима на Балкану, док у новогрчком и балканским словенским језицима / дијалектима посебних облика нема, већ се употребљава презентска морфологија (КРАПОВА 2001; FRIEDMAN 2014).

се *да*-конструкције појавиле у старословенском језику као функционална замена за инфинитив (Бужаровска – Митковска 2014: 22–23).

У погледу финитне комплементације, посматрано из функционално-семантичког угла, постоје два типа допуна: индикативне и модалне/субјунктивне допуне, а разлика се темељи на концептима субјекатске (агентивне) контроле и фактивности (Крапова 2001; Todorović 2012; Joseph 2016; Matras – Tenser 2016). У већини језика / дијалеката БЈС ова два типа допуна уводе се двама различитим маркерима: а) индикативним маркером – *oti, pos, pu* у грчком, *че, що* у бугарском, *дека, оџи* у македонском, *që, se* у албанском, *сѧ* у румунском, *кај* у ромском; б) волунтативно-модалним маркером – *na* у грчком, *да* у бугарском и македонском, *të* у албанском, *сѧ* у румунском, *те* у ромском (Sandfeld 1930: 175–176; Крапова 2001: 122; Асенова 2002: 149; Ammann – Van der Auwera 2004: 300; Мишеска Томић 2004б: 531; Joseph 2016: 267; Matras – Tenser 2016: 343).¹⁵ Међутим, у српском језику и његовим дијалектима, индикативне и субјунктивне допуне уводе се истом речју – маркером *да*. Када у раду говоримо о изостављању маркера *да*, мислимо на субјунктивне допуне у оквиру футура првог.

У неким језицима / дијалектима БЈС субјунктивни маркер је реализован, у неким није (в. Табелу 1): обавезно се употребљава у румунском, факултативно употребљава / изоставља у арумунском и неким говорима призренско-тимочке дијалекатске области, показује тенденцију ка изостављању у бугарском и албанском, а никада се не употребљава у македонском, новогрчком и балканском ромском.

У литератури о говорима призренско-тимочке дијалекатске области указује се на факултативно изостављање субјунктивног маркера *да* из конструкције футура првог. Белић констатује „избацивање *да* у буд. времену и уз неке глаголе – што, у осталом, није још потпуно извршено – уз које је стајао инфинитив. То је повукло за собом и губљење инфинитива, боље, генералисање, после тих глагола, и у буд. времену сад. времена м. инфинитива” (Белић 1905: 475). Када је реч о изостављању *да*, Белић истиче да „свеза *да* се пропушта у оним случајевима, у којима би се, да ови дијалекти знају за инфинитив, он употребио као допуна” (1905: 636). Пре свега, наводи будуће време. Феномен изостављања маркера *да* обухваћен је и питањем „када се и у којој мери појављује футурски облик без *да*” у синтаксичком упитнику за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске области (Ракић-Милоковић 1995: 557). Факултативна употреба маркера *да* регистрована је на материјалу говора призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске области (Ћирковић 2013: 314), а спомиње се и у говору појединих насеља тимочког говора:

¹⁵ Дистинкција између два типа маркера уочљива је и у термилошким разграничењима на синтаксичком нивоу: индикативни маркери анализирају се као комплементизатори (енгл. *complementizers*) (Joseph 2016; Крапова 2001), док се модални / субјунктивни маркери означавају терминима „маркери комплементације” (енгл. *complementation markers*) (Joseph 2016), субјунктивне партикуле (Крапова 2001), партикуле (Асенова 2002), дентални модални субординатори (енгл. *dental modal subordinators – DMS*) (Friedman 1984; 2014). Поједини аутори оба маркера третирају као комплементизаторе (уп. Progovac 1993; 1995; Мишеска Томић 2004б). За дистинкцију *realis vs. irrealis/modal complementizers* в. Ammann – Van der Auwera 2004. На потребу да се класификација комплементизатора ревидира недавно је указала и Крапова, темељећи анализу на грађи из бугарског и српског језика (Крапова 2018: 339).

Каменица (СОБОЛЕВ 2003: 58–59), Ново Корито (РИСТИЋ 2018: 143), Заграђе (СИКИМИЋ 2018: 155), као и на узорку говора већег броја насеља тимочког говора, у коме се *да* у незнатно већој мери изоставља него употребљава (МИРИЋ 2018: 211). Мишеска Томић такође наводи да је изостављање *да* у југоисточним српским дијалектима факултативно (МИШЕСКА ТОМИЋ 2004б: 521). У лужничком говору, Ћирић констатује да се инфинитив не употребљава, већ га је заменила конструкција *да* + презент, како у футуру, тако и уз модалне глаголе, а наводи и факултативну употребу маркера *да* (Ћирић 1983: 84).

Када је реч о условима под којима се маркер *да* изоставља у говорима признско-тимочке дијалекатске области, указује се на већу вероватноћу изостављања маркера *да* ако маркер будућег времена и финитна допуна нису у контактної позицији (Младеновић 2013: 352; Мирић 2018: 209, 211), а посебно ако је између њих употребљена нека енклитика (Тополињска 1994: 152), пре свега енклитички облик заменице или реч *се* из рефлексивног глагола (Мирић 2018: 209). У синтаксичком упитнику за говоре косовско-ресавске и признско-тимочке дијалекатске области могуће изостављање маркера *да* испитује се „у ситуацији нагомилавања језичких средстава”, као и „у везама у којима се налази неки облик рефлексивних глагола” (Ракић-Милоковић 1995: 530).

У литератури се среће неколико образложења разлога који су условили изостављање маркера *да*. Белић наводи:

„Такав се процес могао извршити и да облици 3. sing. и pl. у глаг. *хїеїи* и нису били једнаки, јер је облик 3. sing. *ће* могао постати, за то што се уз њега употребљавао и лични глаг. облик, заиста нека врста глаголске споне, која се после могла преносити и у друга лица. Да је то тако, види се из тога, што се то исто извршило и са свима другим глаголима који имају сличну службу (*моћи, искаћи* и сл.)” (Белић 1905: 636–637).

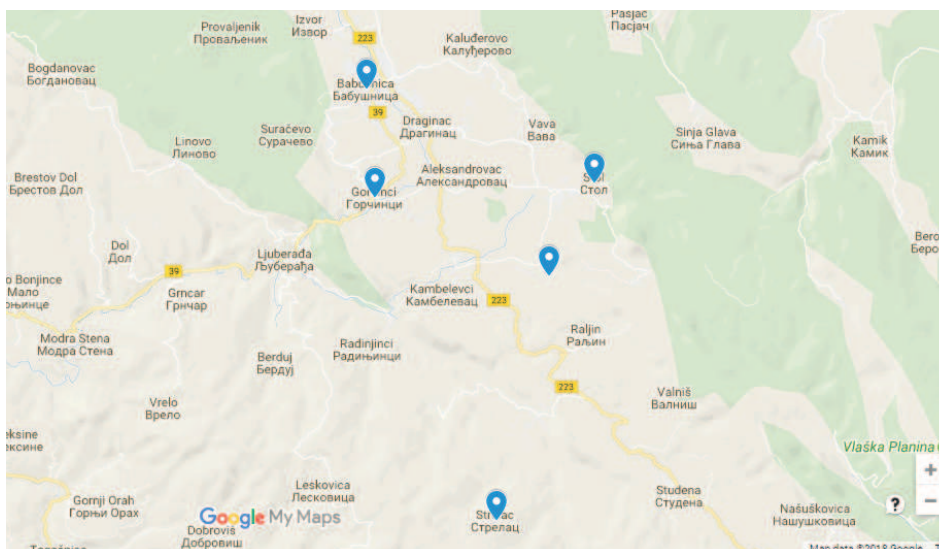
Из угла формалне синтаксе, Мишеска Томић наводи да је губљење субјунктивног маркера последица граматикализације:

„[...] the change from finite to nonfinite modal clitics relates to the loss of the subjunctive mood complementizer. As the ϕ -features of the modal clitics were lost and T/AgrS reappeared to the left of the lexical verb, the subjunctive mood complementizer became superfluous and disappeared.” (МИШЕСКА ТОМИЋ 2004б: 541).

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА. Циљ истраживања је да испита степен граматикализације футура првог у лужничком говору из угла морфосинтаксичких одлика језика / дијалеката Балканског језичког савеза, те да се резултати истраживања упореде са подацима доступним за друге језике / дијалекте БЈС, а превасходно са резултатима студија рађених на материјалу говора признско-тимочке дијалекатске области. У анализи грађе усредсредимо се на следеће феномене: редукцију инфинитива, граматикализацију *velle*-футура и употребу / изостављање субјунктивног маркера *да* из конструкције футура првог. На основу стања описаног у литератури, у лужничком говору може се очекивати граматикализација маркера будућег времена у конструкцији футура првог, као и факултативна употреба / изостављање субјунктивног маркера *да*.

Досадашња ареална истраживања (уп. SOBOLEV 1998; СОБОЛЕВ 2003, између осталих) пружају драгоцене информације о ареалној дистрибуцији облика футура првог, али углавном не наводе податке о учесталости. Анализа наратива или спонтаног усменог говора омогућава да се сагледа дистрибуција облика футура првог, односно степен граматикализације маркера будућег времена, као и да се присуство / одсуство одређених облика квантитативно изрази.

3. Узорак. Грађу за рад чине транскрипти аудио и видео материјала који је прикупљен током јула 2018. године у оквиру пројекта документације лужничког говора, који је још увек у току.¹⁶ Материјал је похрањен у Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ (ДАБИ). Иако је број насеља обухваћених пројектом већи, за потребе овог рада анализирани су транскрипти разговора које је ауторка рада водила са саговорницима из следећа 4 насеља лужничког говора: Горчинци, Стрелац, Дучевац и Стол, а која припадају општини Бабушница (Мапа 1)¹⁷. Избор насеља за потребе овог рада извршен је тако да сва насеља припадају истом типу: према Ћирићу, поменута четири насеља спадају у јужни тип зоне I (део Лужнице који се назива Буковик) (Ћирић 1983: 15, 18).¹⁸

Мапа 1. Насеља лужничких говора обухваћена анализом.

¹⁶ Осим за потребе пројекта *Језик, фолклор и миграције на Балкану* (бр. 178010), документација лужничког говора представља део истраживачких активности планираних у оквиру међународног пројекта *(Dis-)entangling Traditions on the Central Balkans: Performance and Perception* (TraCeBa) (ERA.net RUS Plus и Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије).

¹⁷ Мапа је настала коришћењем сервиса Google My Maps.

¹⁸ Из скупа поменутих насеља, Белић је материјал за своју дијалектолошку анализу екскерпирало из села Горчинци (Белић 1905: XLI–XLII).

За потребе рада одабрани су разговори вођени са 10 саговорника старијег доба (5 мушкараца и 5 жена) који су рођени у наведеним насељима или су се у њих преселили из насеља која такође припадају јужном типу зоне I (детаље о саговорницима наводимо у Табели 2). Селекција саговорника извршена је тако да су саговорници рођени и/или живе у насељима која припадају истом говорном типу, припадају истој узрасној категорији и говоре дијалектом.¹⁹ Саговорници су одабрани према лингвистичким критеријумима предложеним у постојећој литератури (Белић 1905; Ћирић 1983; Собољев 1995; Ивић 2009; Вуковић – Самарџић 2018), од којих нам је било пресудно присуство карактеристика на морфосинтаксичком нивоу, које спадају и у балканизме: поједностављени падежни систем – одсуство других падежних облика изузев номинатива и општег падежа; грађење компаратива придева помоћу префикса *њо-*; присуство постпозитивног одређеног члана, одсуство инфинитива и доследна замена финитном конструкцијом (*да*) + презент; фреквентна употреба имперфекта и аориста.²⁰ Важно је напоменути да су наведене одлике у различитој мери присутне код различитих саговорника, те да су неке од особина стабилније у говору од других.²¹

Табела 2. Подаци о саговорницима.

саговорник	пол	место становања	место рођења	узраст	трајање снимка	укупан број анали- зираних примера
САГ1	м	Горчинци	Горчинци	78 година	1:09:27	45
САГ2	м	Горчинци	Горчинци	85 година	1:11:27 ²²	27
САГ3	ж	Горчинци	Драгинац	89 година	1:55:16	54
САГ4	м	Стрелац	Стрелац	67 година	1:40:21	41
САГ5	м	Стрелац	Стрелац	71 година	34:06 ²³	5
САГ6	ж	Стрелац	Ралин	84 године		8
САГ7	ж	Стрелац	Стрелац	78 година	1:24:02	26
САГ8	ж	Дучевац	Стол	78 година	1:49:10	144
САГ9	ж	Дучевац	Стрелац	82 године	1:36:24	59
САГ10	м	Стол	Стол	92 године	49:38	10

¹⁹ У ширем скупу снимљених саговорника постоји значајна варијација: неки саговорници искључиво користе варијетет који одговара лужничком говору, док се други у разговору са истраживачем служе само варијететом који је близак стандардном српском језику, те нису укључени у анализу. Примећена је и промена варијетета у разговору са истраживачем (прелазак на варијетет близак стандардном језику), а од датих саговорника узети су у обзир они сегменти разговора који садрже примере релевантне за анализу (футур и пуни потврдни / одрични облик глагола *хїеїи*).

²⁰ У литератури се на фонетско-фонолошком нивоу као дијалекатски релевантне наводе и следеће карактеристике: експираторни акценат, одсуство гласа /x/, присуство вокалног /л/, присуство полугласа /ь/.

²¹ Будући да међу одабраним саговорницима има и мушкараца и жена, да је већина њих завршила основну, а неки чак и средњу школу, те да су сви мушки саговорници неко време радили ван подручја лужничког говора (печалба), дискутабилно је да ли су саговорници у традиционалном смислу – дијалекатски релевантни. Такође, саговорници су у великој мери изложени стандардном језику кроз медије, те се утицај стандардног језика на њихов говор не може занемарити. За критички приказ методологије постојећих дијалектолошких истраживања из угла „аутентичности” в. Илић 2016.

²² У разговору са саговорником САГ2 учествовао је и саговорник САГ1.

²³ Саговорници САГ5 И САГ6 су заједно снимљени.

За потребе овог рада анализирано је око 12 сати аудио материјала, премда количина снимљеног материјала и број ексцерпираних примера варира у зависности од саговорника (Табела 2).²⁴ Транскрипти примера анализираних у раду дати су у Прилогу.²⁵ Транскрипција је полуортографска, те је изговорени садржај верно забележен, без нормативне корекције нестандартних облика, изостављених гласова или погрешака карактеристичних за говорни језик (уп. и Вуковић – Самарџић 2018).

Грађу за рад чине искључиво спонтано продуковани искази, док примери непродуктивног понављања нису узети у обзир (за категорије непродуктивног понављања в. Мирић 2017). Један део тема разговора са саговорницима усмерен је на традицијску културу, обичаје и живот у прошлости, док се један део питања истраживача односио на метеорологију и предвиђања временских прилика како би се елицитирао већи број примера употребе футура првог. Примери са футуром чешће се срећу у спонтаном разговору са саговорницима, као и у цитатима. Постојећи значајни (синтаксички) упитници не указују на избор тема којима би се елицитирала употреба футура првог (уп. Ракић-Милојковић 1995: 557; Соболев 2003: 58), већ обухватају општа теоријска питања која се тичу форми изражавања будућег времена.

4. РЕЗУЛТАТИ. Анализом су обухваћени примери употребе футура првог, али и потврдног / одричног облика глагола *хѝеѝи* са или без допуне, са циљем да се провери да ли се глагол *хѝеѝи* граматикализује и ван конструкције футура првог. Анализирано је 419 примера, од којих је 257 примера употребе футура првог. У Табели 3 наводимо типове ексцерпираних конструкција, примере који их илуструју, као и укупан број анализираних примера.

Табела 3. Типови анализираних конструкција.

Тип конструкције	Илустративни пример	Укупан број примера
футур први	синтетички <i>биће киѝа</i> (САГ4)	6
	аналитички <i>ће ѝи донесем сѝолицу</i> (САГ1)	251
енклитички облици презента глагола <i>хѝеѝи</i> без допуне	<i>какво ћемо</i> (САГ8)	38
пун потврдан облик презента глагола <i>хѝеѝи</i> с допуном (<i>хѝеѝи</i> + (да) + презент)	<i>оче он ѝрви да ѝројде</i> (САГ3)	15
пун потврдан облик презента глагола <i>хѝеѝи</i> без допуне	<i>можеѝе кад ѝод оћеѝе</i> (САГ9)	29
одричан облик презента глагола <i>хѝеѝи</i> с допуном (<i>не хѝеѝи</i> + (да) + презент)	<i>неће овија да ме узима</i> (САГ6)	43
одричан облик презента глагола <i>хѝеѝи</i> без допуне	<i>нече ме ниједно</i> (САГ2)	37

²⁴ Нисмо анализирали примере које због буке или лошег квалитета снимка није било могуће транскрибовати.

²⁵ Транскрипцију је урадила ауторка рада, која је одговорна за све потенцијалне грешке. Ознаке коришћене у транскрипцији: ИСТ – истраживач који води интервју, САГ – саговорник (уз редни број саговорника), # – кратка пауза, ### – дужа пауза, [...] – изостављен нерелевантан део транскрипта, [реч или део речи] – аутокорекција истраживача или саговорника која следи након угласте заграде. Неразумљив говор обележен је ознакама: *део речи, *реч, *** (неразумљив део исказа).

4.1. ФУТУР ПРВИ. Из грађе је ексцерпирано укупно 257 примера употребе футура првог. У говору два саговорника забележено је 6 примера употребе синтетичког футура, као у примеру (1).

- (1) синтетички футур (N=6)

Кажу, кад је млад Месец, ако је танак и *пре *биће* суша, ако је спуштен стомак – *биће* киша, кишовито. (САГ1)

Употреба синтетичког футура није карактеристична за говоре призренско-тимочке дијалекатске области (уп. Белић 1905; Ћирић 1983; Собољев 1995; Ивић 2009), нити за дијалекте / језике Балканског језичког савеза (уп. JOSEPH 1999; АСЕНОВА 2002; СОБОЛЕВ 2003). Будући да је у нашој грађи синтетички футур ограничен на употребу глагола *биџи* у опису метеоролошких прилика, употребљен искључиво у 3. лицу једнине (*биће*), не може се сматрати продуктивним и вероватно је последица утицаја медија.²⁶

У осталим примерима (N=251), среће се доследна употреба аналитичког футура у конструкцији: енклитички облик презента помоћног глагола *хѝеѝи* (*ћу* / *ћеш* / *ће*) + (*да*) + презент, као у примерима (2) – (9).

- (2) 1.л.јд., флективан облик (N=40):

Свети Јован Биљобер. Беремо биље свакакво. Па се иде у морузу, па се иде у жито, па се иде у башту, па се иде свуде редом тија дан да се назрне. Где *ћу* *идем*? Оно све урасло. (САГ9)

- (3) 1.л.јд., граматикализован облик (N=13):

И ово # сад *ће* један обичај *да* ти *исѝричам*. (САГ6)

- (4) 2.л.јд., флективан облик (N=1):

Добро, то *ћеш* после *да* *исѝричаш*, са ми да завршимо. (САГ1)

- (5) 2.л.јд., граматикализован облик (N=18):

Било је: ако се снађеш – *ће* *ѝреживиш*. Ако се не снађеш, трпиш. Нема. А исто то је у инфлацију било много гадно. (САГ4)

- (6) 3.л.јд. (N=99):

Она им изнела рађију и # један пил знаш тека, а она им изнела као љуту рађију [мла] мало бољу, па он испил пе-шес и, *** а бабата рекла: Сине, немој, това та је рађија је млого љутачка. Не не знам како. Ау, [ка] каже, бабо, па што ми не каза понапред, ја си ју пијем као меку, каже, какој слабу. Што ми *не рече, каже. Он па као не знаје. Што ми не рече, кае, ја ју сад пијем као меку. Тека [ћ] *ће* се *наѝје*. (САГ5)

- (7) 1.л.мн., граматикализован облик (N=35):

А што смо па у реку отишли? Додолице. *Че да доносимо ###* кроз село певамо. Нема, суша че да буде, ма глупости. [...] (ИСТ: Кво сте певали?) [...] Па „додолице, додолице”, какво је било ја не знам, сине, са. Гоџа, сине, године, деведесе године, чу утепам стотку. (САГ3)

- (8) 2.л.мн., граматикализован облик (N=8):

А ја сам набрала цвеће, па сам му донела, па кажем: „Зоре, еве цвећенце.” А оно га узе па га тури при главицу. А ја поче да плачем, па што при главу, ајд

²⁶ Треба напоменути да на употребу синтетичког футура нису утицала питања истраживача о метеоролошким појавама, будући да су била у форми аналитичког футура: „Какво *ће* време *да* *буде*?”, а примери у којима се изражавају метеоролошке појаве често нису ни елицитирани питањем истраживача, већ спонтано продуктовани.

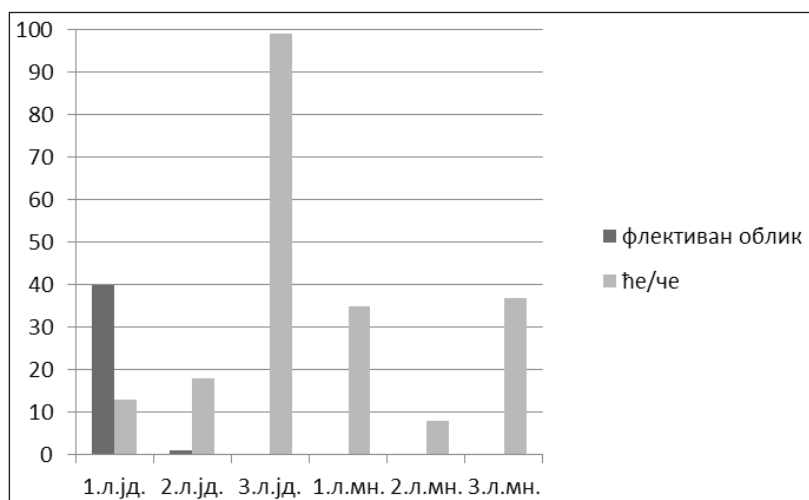

у чашу да га туримо. А не, каже, ви *ће* ми сви *доносиће*, па *ће* ми *стиављаће* ту. (САГ8)

(9) 3.л.мн. (N=37):

Ја завршим за годину дана два разреда. Кад прође тај година, следећи два. Али *че* ме *испийају* за први, други, трећи и четврти, али да поднесем молбу. (САГ2)

Анализа грађе указује на висок степен граматикализације маркера будућег времена у свим лицима осим у 1. лицу јединине (Графикон 1). У 1. лицу јединине примећена је варијација облика *ћу* и *ће* и фреквентнија употреба флективног облика *ћу* (75%), на шта указују и други радови на материјалу говора призренско-тимочке дијалекатске области (Тополињска 1994; Собољев 1995; Ћирковић 2003; Мирић 2017). У 2. лицу јединине регистрован је један пример употребе флективног облика *ћеш*, док је у осталим примерима у 2.л.јд. маркер будућег времена граматикализован (94,7%). Када је реч о облицима 3. лица јединине и множине, једини могући облик је *ће*, те у 3. лицу ни не постоји опозиција флективан : граматикализован. Контекст разговора утицао је на чињеницу да примери у 3. лицу доминирају у анализираној грађи, чинећи 42% примера, а на већу заступљеност ових примера указују и Тополињска (1994) и Мирић (2017). У 1. и 2. лицу множине у грађи се среће искључиво граматикализовани облик *ће*, док употребе облика *ћемо* и *ћеће* нема.²⁷

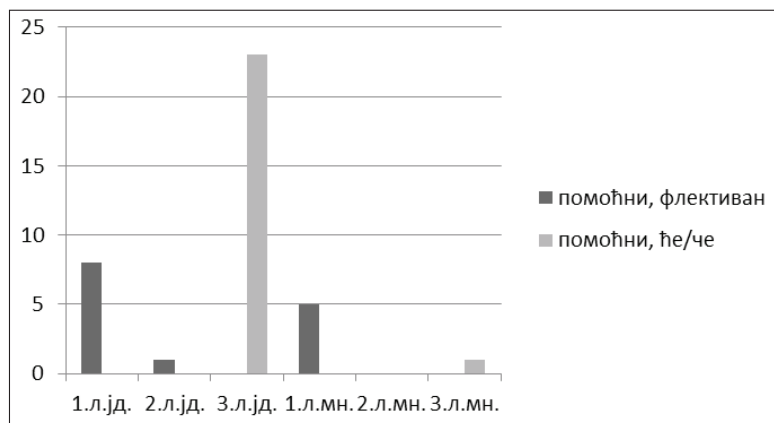

Графикон 1. Облици аналитичког футура првог.

²⁷ Код појединих саговорника маркер будућег времена реализован је као *ћу* / *ће*, код других као *чу* / *че*, а примећена је и варијација код истог саговорника. Како ова дистинкција није релевантна за наш рад, у тексту рада је уопштавамо као *ћу* и *ће*, док је у примерима облик наведен онако како га је саговорник изговорио. Такође треба напоменути да је у појединим примерима маркер будућег времена реализован и као *ћ* (уп. Реко: Че испадне гужва овде *ћ се бију* [...]) Нас никој не дира, али они *ћ се стйејају*, па че дојде полиција. (САГ2); а у једном примеру и као *це* (уп. Али ја нечу, мушка иду деца па пешке, нема аутобус, нема ништа. *Це забавимо се*, оно мрак. Мушка деца че ме раскину. (САГ8)).

4.2. УПОТРЕБА ПОТВРДНОГ / ОДРИЧНОГ ГЛАГОЛА *ХТЕТИ* ВАН КОНСТРУКЦИЈЕ ФУТУРА ПРВОГ. За разлику од примера употребе аналитичког футура првог, граматицизација најчешће изостаје када је глагол *хѡеѡти* употребљен у потврдном / одричном облику у другим конструкцијама, што додатно указује на то да се енклитички облици глагола *хѡеѡти* граматицизују само онда када су употребљени у функцији маркера будућег времена.

Енклитички облици глагола *хѡеѡти* употребљени ван конструкције футура првог, дакле – као помоћни глагол, без допуне у виду субјунктивне конструкције (*да*) + презент (N=38), у 1. и 2. лицу једнине и 1. лицу множине нису граматицизовани (Графикон 2, примери (10) – (14)).²⁸ Претпостављамо да је један од разлога због ког се у овом случају енклитички облик глагола *хѡеѡти* не граматицизује – то што изостаје употреба допуне у виду конструкције (*да*) + презент, на основу које би се, уколико субјекат није експлицитно исказан, једино могли реконструисати лице и број.

Графикон 2. Енклитички облици глагола *хѡеѡти* без допуне.

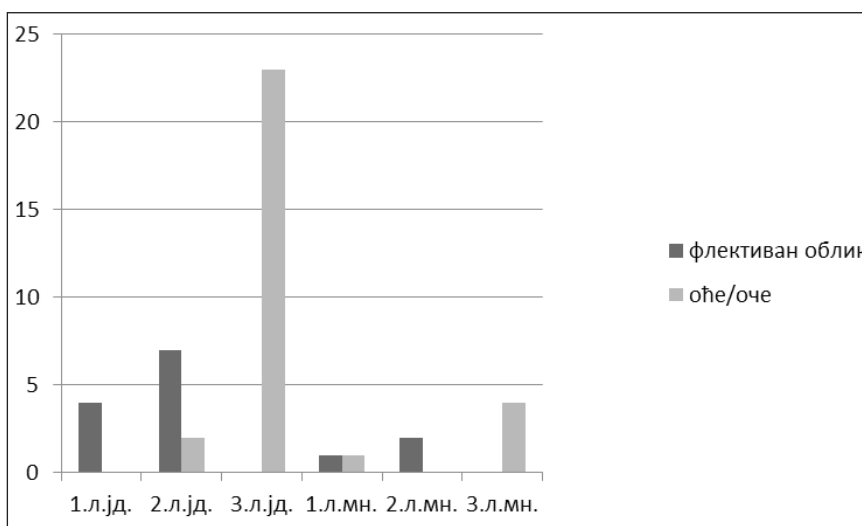
- (10) 1. л. јд., флективан облик (N=8)
И тај Буца побегне од Градиште ту, од то брдо. Нису могли Бугари да га да га убију тад. Побего. Сам. А ови други су # побивени. Један је *** баба му одне-ла чуо сам кажу # овај имала злато, дукати. И дала дукати, и Бугарин реко: ајд овамо да те затрепам, ја ђу увис, а ти бегај. И тако су спасени ти два чове-ка, а они су побили горе овај на то Градиште. (САГ4)
- (11) 2. л. јд., флективан облик (N=1)
„Ајде, ајде, иди по деда Никодију, куде он, там и ти и и и, неће те.” И ја појдо по њега. „[псовка] куде *ђеѡ* по мене?” (САГ8)
- (12) 3. л. јд. (N=23)
Нема, какво *ђе*, ти мораш и Љубицу да чуваш. (САГ8)
- (13) 1. л. мн., флективан облик (N=5)
„Ја # очу кола ова да узнем.” „А што?” „Па чу идем у Долиње.” Па реко: „Ако наидеш негде на трње да”, ја па лажем, „че пробушиш гуме.” Нече, рече, нече,

²⁸ У грађи нису регистровани примери у 2. лицу множине.

„ни че пазимо *овој, нема по трње да идемо.” Да пројде кроз село с гумена кола. Први да буде. Па реко: „Тома ми је рекъл да си не давам кола.” Ма рече: „Че и дадеш, ја кад сам дошъл.” И узе и бре! Че иде. „Добро” реко, „ако им фале нешто, пос(л)е, како *чемо*?”, реко. (САГ3)

- (14) 3.л.мн. (N=1)
Како оче, што *че*? Помучише, помучише. (САГ3)

Када је глагол *хїеїи* употребљен у пуном (акцентованом) облику, са допуном у виду конструкције (*да*) + презент (N=15) или без ње (N=29), у 1. и 2. лицу једнине и множине овај глагол углавном није граматикализован (Графикон 3, примери (15) – (22)). Наиме, у 2. лицу једнине регистрована су два примера граматикализованог облика (*оће*, *оћ*) – један са допуном, други без допуне (пример (17)), док је једини пример граматикализације у 1. лицу множине (*оће*) регистрован уз употребљену допуну (пример (20)).

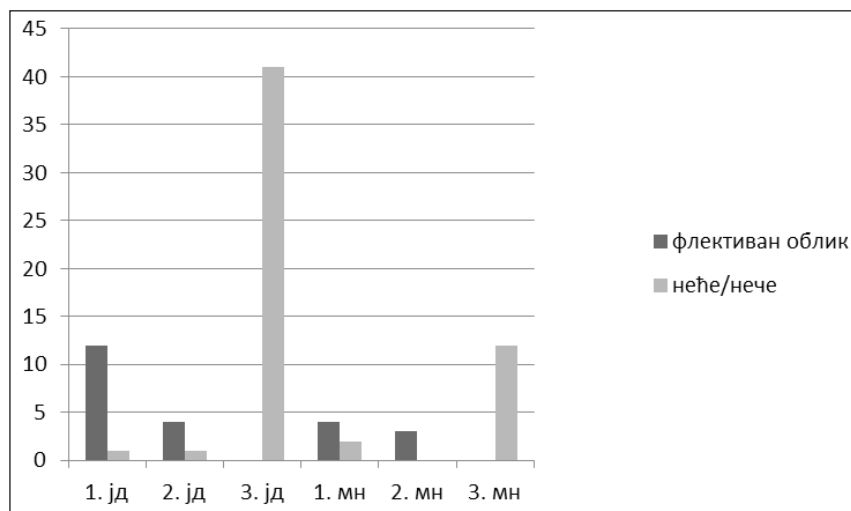
Графикон 3. Пун потврдан облик глагола *хїеїи*.²⁹

- (15) 1.л.јд., флективан облик (N=4)
а) Ал она нече да каже воли ме, јел боји се чу да ју манем, нечу да пристанем. [...] Али овај *очу да кажем* да овај она тај баба ме поштували ***. (САГ2)
б) Е нећу тека, *оћу да їричащ*. (САГ9)
- (16) 2.л.јд., флективан облик (N=7)
Све се праило ручно. Од руке се праило. А сад, сад који *оћещ*. Куј има паре он ће зидару да напраи. Млади људи. (САГ10)
- (17) 2.л.јд., граматикализован облик (N=2)
А мама, ко свекрва, као каже: „Ајде, ајде, мораш, мораш д’идеш си, купи га”. Ма не могу, бре. Ако *оћ* купи га, ако нећ, како очеш, мани ми се. (САГ8)

²⁹ Графикон 3 обједињује употребу пуног облика глагола *хїеїи* са и без допуне.

- (18) 3.л.јд. (N=23)
 Ја када се женим оно ме па нете, немам земљу. (САГ1: Нема имање.) Немам земљу, нема. Ту сам бре ја, на деветнаес места сам ја питао. Нече ме ниједно, каже: сироме. Девојче *оче*, ал маћа не *дава. (САГ2)
- (19) 1.л.мн., флективан облик (N=1)
 А кад беоше деца ова ситна, она ме *заберу: Баба, *оћемо* ли *дазема на земи? (САГ8)
- (20) 1.л.мн., граматикализован облик (N=1)
Оће идемо одма према кућу на горе? Ја идем куда цркву прођем па си идем. (САГ7)
- (21) 2.л.мн., флективан облик (N=2)
 Она одавно то работи, али сад болесна жена, па можда нече. Рече: „Сад ће ја да питам.” [...] А она му рекла: „Можете кад год *оћеиће*.” (САГ9)
- (22) 3.л.мн. (N=4)
 И они са дооде, *оће да бију, оће да крадну, оће да њљачкају*. (САГ8)

Када је глагол *хїеїи* употребљен у одричном облику, са допуном у виду конструкције (*да*) + презент (N=43) или без ње (N=37), у 1. и 2. лицу једнине и 1. лицу множине овај глагол углавном није граматикализован, док је у 2. лицу множине само флективан (Графикон 4, примери (23) – (31)). Наиме, у 1. и 2. лицу једнине регистрован је по један пример граматикализованог облика (*неће, нећ*) – један са допуном (пример (24)), други без допуне (пример (26)), док је једини пример граматикализације у 1. лицу множине (*нече*) регистрован уз употребљену допуну (пример (29)).³⁰

Графикон 4. Одричан облик глагола *хїеїи*.³¹

³⁰ Собољев исцрпно наводи ареалну дистрибуцију и примере одричног облика фтура у балканским језицима (Собољев 2003: 60–67).

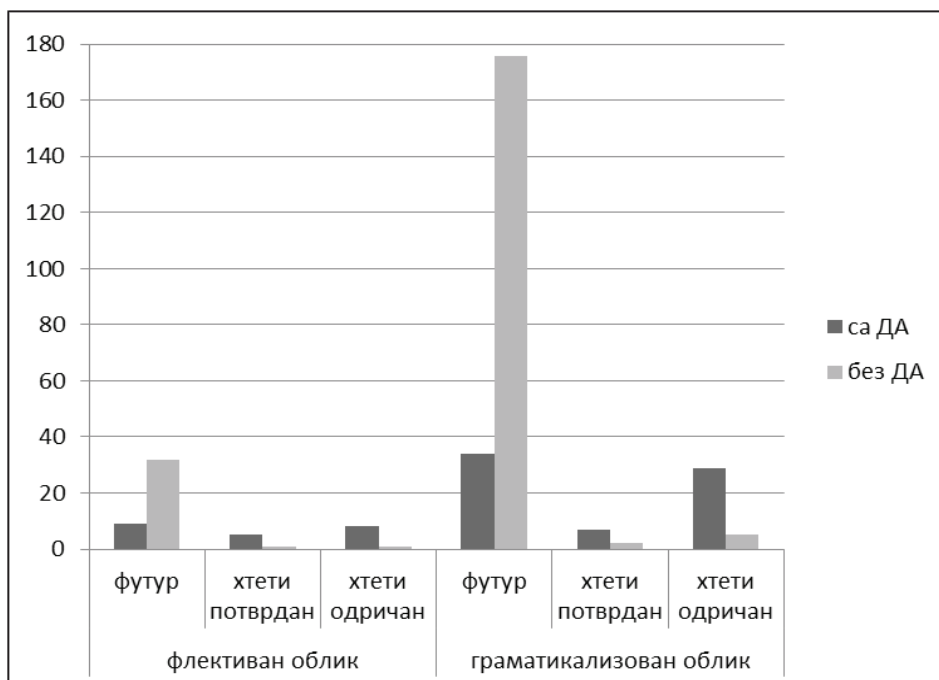
³¹ Графикон 4 обједињује употребу одричног облика глагола *хїеїи* са и без допуне.

- (23) 1.л.јд., флективан облик (N=12)
Сас комшику једн се договорил [...] да га сачека ће ву купи много убаве папучи и да је и га сачека да отиде, тамо је на крај била једна кућа. [...] Ајде, каже, ти иди напред, а ја ћу по тебе, само да немој много да отрчиш можда те некој сретне па # Па каже, добро, *нечу*, али *нечу* ни близу, можда ни сретну па да виде идеш ти по мене, па и това не ваља. (САГ6)
- (24) 1.л.јд., граматикализован облик (N=1)
Мора неки јагњето да га је купил [...] А ја да га питујем, реко (смех) ајде *неће се замлачујем*. (САГ3)
- (25) 2.л.јд., флективан облик (N=4)
И тачно је знао отприлике кад ће буде киша. [...] Кажем ја: „Сутра идем у дрва”. Рече: „*Неш да докараш дрва*.” „Што бре?” Рече: „Киша че.” (САГ1)
- (26) 2.л.јд., граматикализован облик (N=1)
Ако оћ купи га, ако *нећ*, како очеш, мани ми се.” (САГ8)
- (27) 3.л.јд. (N=41)
а) И она како стоји у сватови, на пример, са по двор она гребе из ситото и врља преко њи *и на крај кад буде, она га врљи, овак # на горе преко њу и # да га врљи на кров. Ако падне на кров, добро је, че буде добро, тека измислено, ако ли не мож да га исврљи на кров значи неје добра ни невеста ни *нече да буде добро*. (САГ9)
б) И она плаче при мене и при Зорана: Ћу манем Љупчу, *неће д'имамо децу*. (САГ8)
- (28) 1.л.мн., флективан облик (N=4)
И прича се да требе да се празњује, да има Бог. А ми *нећемо*. *Нећемо* ли, не може ли, не знам какво је. (САГ7)
- (29) 1.л.мн., граматикализован облик (N=2)
Међутим, у Горчинци се испостави # да сам ја и један Гала из Штрбановци ишли у Сурачево на први мај и пропагирали да се слави Ђурђевдан, да ми *нече да слави*мо девети мај. (САГ1)
- (30) 2.л.мн., флективан облик (N=3)
Па змију у поље месимо на # [на њиву] на лебат, змија исто. И ујутру прво њу узнемо, помало. И кажемо: „Сад те [јеле] јели, а летос те не видели.” И ја и сад си умесим набашка, нема леб, кој че да једе толко леб, ал умесим змију и ујутру кажем: „Узнемте прво њу.” „Нећу.” Ја узнем и ја не *виђал змије. А они, ако отиду да косе, ако само „змије, змије”. Е, па *нечетје да једејте*. (САГ8)
- (31) 3.л.мн. (N=12)
А из едно из друго, оне панићке, три туре. Па по три-четири, по три деца, у едно мора четри, пошто смо десет. Све се тако делило, било кво да је јелце. А сад деца това *неће* ни *да једу*, сине. (САГ7)

Подаци о могућој граматикализацији пуног потврдног и одричног облика *хйејши* изостају из постојеће литературе. Могу се тумачити као одлика разговорног језика, настала из потребе да се наведени облици скрате у спонтаном говору, али и као феномен настао по аналогiji са граматикализацијом маркера будућег времена. Треба напоменути да се у конструкцији са допунном: (*не*) *хйејши* + (*да*) + презент, информација о лицу и броју може

добити из облика глагола у презенту (уп. примере (15а), (27а)), премда глагол (*не*) *хѿеѿѿи* и глагол употребљен у презенту не морају имати исти субјекат (уп. (15б), (27б)). У случајевима када је глагол *хѿеѿѿи* употребљен без допуне (било у потврдном, било у одричном облику, било као енкликтика, било у пуном облику), маркер лица и броја обезбеђује се финитном формом самог глагола *хѿеѿѿи*.

4.3. УПОТРЕБА / ИЗОСТАВЉАЊЕ МАРКЕРА *да*. У погледу употребе / изостављања субјунктивног маркера *да* у конструкцији (*да*) + презент, резултати показују да се *да* у знатно већем броју примера изоставља него употребљава: у целокупној анализираној грађи (309 примера са допуном (*да*) + презент) маркер *да* употребљен је 92 пута, а изостављен 217 пута (Графикон 5).

Графикон 5. Употреба и изостављање маркера *да* у целокупној грађи.

Када је конструкција (*да*) + презент употребљена као допуна уз пуне потврдне / одричне облике глагола *хѿеѿѿи*, тенденција изостављања маркера *да* је слаба, али не и непостојећа: регистрована су 3 примера изостављања *да* уз пун потврдан облик глагола *хѿеѿѿи* (пример (32)), у односу на 12 примера употребе *да*. У сва три примера изостављања, глагол *хѿеѿѿи* и финитна допуна су у контактної позицији, коју бележимо знаком Ø. Регистровано је и 6 примера изостављања *да* уз одричан облик глагола *хѿеѿѿи* (пример (33)), у односу на 37 примера употребе *да*. У ових шест примера, маркер *да* је изостављен када је између одричног облика глагола *хѿеѿѿи* и финитне допуне употребљена енкликтика. Изостављање маркера *да* ван футурске конструкције

регистровано је и раније у неким од модела које предлаже Тополињска (1994: 151), затим уз глаголе *хїеїи*, *смеїи*, *умеїи*, *моћи*, *мораїи*, *искаїи*, *їребаїи*, као и уз глаголе који значе *їочейїи*, и уз *немој* и *нема* (Белић 1905: 639, 641–642), а изостављање уз модалне глаголе наводи и Ћирић (1983: 84–85).

Када је реч о аналитичком футуру, маркер *да* је изостављен у 82,9% примера: изостављен је 208 пута (пример (34)), а употребљен 43 пута (пример (35)).

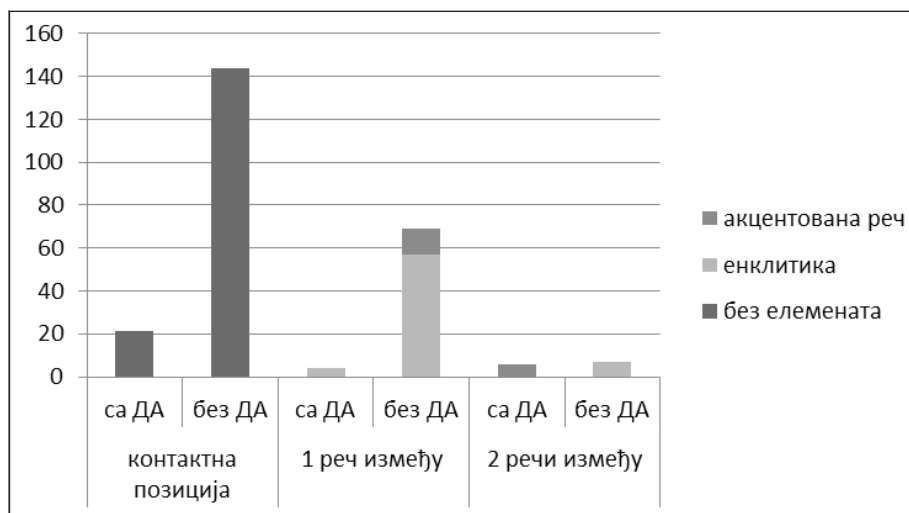
(32) И тој ти *оћу* *Ø* *кажем*. (САГ9)

(33) А ја да га питујем, реко (смех) *ајде неће се замлачујем*. (САГ3)

(34) Кад изађу Влашићи, тега се нада да ће [ско] скоро да сване. Ако нема Влашићи, јоште рано. [...] Са ће пола ноћи, дабоме # *ће* *Ø* *сване*. (САГ10)

(35) Ајде кво *ће да носиш* *ти оно тешко. Не мож ти то да носиш. (САГ7)

У даљој анализи фокусираћемо се на услове под којима се маркер *да* употребљава / изоставља из конструкције футура првог, категоришући примере на основу тога да ли су маркер будућег времена и субјунктивна конструкција (*да*) + презент у контактної позицији или не, те узимајући у обзир број елемената уграђених у футурску секвенцу, као и то да ли је дати елемент енклитика или акценгована реч (Графикон 6).

Графикон 6. Дистрибуција примера са употребљеним / изостављеним субјунктивним маркером *да* у конструкцији футура првог.

4.3.1. *Конїакїйна їозиција*. У ову категорију спадају примери у којима су маркер будућег времена и субјунктивна конструкција (*да*) + презент у контактної позицији, односно у футурску секвенцу није уметнут ниједан други елемент, као у примерима у (36).

(36) а. Е са још мало мало па *ће* *Ø* *сїиїнемо* до цркву. (САГ7)

б. Ко положи, тај *че да* *иде* на о(д)суство. Кој не положи, нема. (САГ2)

У овој категорији маркер *да* се знатно чешће изоставља (N=144) него што се користи (N=21) – изостављен је у 87,2% примера у којима су маркер будућег времена и финитна допуна у контактної позицији, што сугерише да употребу маркера *да* у лужничком говору истраживаних насеља не можемо сматрати само факултативном, већ можемо говорити о израженој тенденцији да се *да* изостави из конструкције футура првог када између маркера будућег времена и субјунктивне конструкције нема других језичких елемената. Добијени резултати нису у складу са резултатима претходних истраживања (уп. Младеновић 2013; Мирић 2018), која указују да се *да* чешће изоставља када маркер будућег времена и финитна допуна нису у контактної позицији. У овом домену посебно изненађује разлика између резултата добијених на материјалу лужничког говора и података које смо добили анализом тимочког говора (Мирић 2018), будући да је у тимочком говору маркер *да* у условима контактне позиције изостављен у 46,9% примера, односно у готово подједнакој мери употребљен (N=43) и изостављен (N=38), те се његова употреба у тимочком говору може сматрати факултативном.

4.3.2. *Један умеј̄нӯӣи елемен̄ӣ у фӯӯурској секвенци*. У ову категорију спадају примери у којима маркер будућег времена и субјунктивна конструкција (*да*) + презент нису у контактної позицији, већ је у футурску секвенцу уграђен још један језички елемент – одређени тип енклитике или нека акцентована реч, као у примерима (37) (са изостављеним *да*) и (38) (са употребљеним *да*).

- (37) а. енклитички облик личне заменице у дативу или акузативу у функцији правога или неправог објекта (N=40):
Ја сам га узела, рече, ја чу *џа* ӯӣей̄ам. Моје је, каже, чу *џа* убијем. (САГ3)
- б. неакцентовано *се* из рефлексивног глагола (N=14):
А мој ти муж турил слбу на прозор, па *че се* качи да гледа кроз *прозор. (САГ8)
- в. неакцентовани евалуативни рефлексивни датив *си* (N=3):
Кад ме потражи, реко, деда Тома, тад чу *си* идем ја. (САГ3)
- (38) а. енклитички облик личне заменице у дативу или акузативу у функцији правога или неправог објекта (N=3):
Одведеш теле, паре, добијеш признаницу. Сад [...] Излаже те да *ће да њи* одјави теле, он га не одјави. (САГ4)
- б. неакцентовано *се* из рефлексивног глагола (N=1):
Пчеле *че да* набављају, па *се* замлаћују [...] Маки, пуно ли *ће да се задржиће*? (САГ8)
- в. акцентована реч – именица у функцији граматичког субјекта (N=2):
Ама што *че свиње да једу* [...] него нема ко да ради. (САГ2)
- г. акцентована реч – именица у функцији правога објекта (N=2):
Куј има паре он *ће зидару да најраи*. (САГ10)
- д. акцентована реч – заменица у функцији граматичког субјекта (N=4):
Седи Кице туј и *че* попричамо, после *ће њи да њричаџ*. (САГ1)
- ђ. акцентована реч – прилог употребљен у функцији прилошке одредбе (N=4):
Имам кућу у Бабушницу доле сам направил. Али (смех) шта *ћу доле да седим*, овде чувамо по једну кравицу с бабу. (САГ4)

У овој категорији такође је фреквентније изостављање маркера *да* (N=57), у односу на његову употребу (N=16) – маркер *да* изостављен је у 78,1% примера у којима је између маркера будућег времена и финитне допуне употребљена једна реч. Важно је нагласити да је у свим примерима у којима је маркер *да* изостављен – употребљен неки тип енклитике (уп. примере (37)), те можемо говорити о тенденцији да се маркер *да* изостави из конструкције футура првог када је између маркера будућег времена и субјунктивне конструкције употребљена једна енклитика. У грађи су регистрована и четири примера употребе маркера *да* када је у футурску секвенцу уграђена енклитика, а позиција енклитике је тада увек иза маркера *да* (уп. примере (38а) и (38б)).³² У случају употребе акцентоване речи, маркер *да* се никад не изоставља и позиција акцентоване речи је увек између маркера будућег времена и маркера *да* (уп. примере (38в), (38г), (38д), (38ђ)).

4.3.3. *Два умејнуџа елементија или више умејнуџих елеменатија у фуџурској секвенци.* У ову категорију спадају примери у којима маркер будућег времена и субјунктивна конструкција (*да*) + презент нису у контактної позицији, већ је у футурску секвенцу уграђено два или више елемената, као у примерима (39) (са изостављеним *да*) и (40) (са употребљеним *да*).

(39) а. енклитички облик личне заменице у дативу или акузативу у функцији правога или неправог објекта + акцентована реч – именица у функцији граматичког субјекта (N=5):

Са *ће њи баба изнесе *столичку.* (САГ7)

б. енклитички облик личне заменице у дативу или акузативу у функцији правога или неправог објекта + неакцентовано *се* из рефлексивног глагола (N=2):
Па реч: „Добро, бре, ђаци *ће се смеју*, ови млади, када кад не знаш.” (САГ2)

(40) а. синтагма (две акцентоване речи) у функцији правога објекта (N=1):
„Сине, сине ко *ће њвоју маћу да чува?*” (САГ3)

б. предлошко-падежна конструкција (проклитика + акцентована реч) (N=1):
Па да седнеш, каже, [на] ја чу *на клуџу да седим* при прозор. (САГ8)

в. акцентовани прилог употребљен у функцији прилошке одредбе + синтагма (две акцентоване речи) у функцији правога објекта (N=1):
Одредбе се три човека # који че помузу овце. Неки можда неје музъл овце, па че *јуџредан млого млеко да нам уз(м)е* па че узне много, гоца. (САГ1)

г. синтагма (две акцентоване речи) у функцији правога објекта + енклитички облик личне заменице у дативу у функцији неправог објекта (N=1):
И ово # сад *ће један обичај да њи исџричам.* (САГ6)

д. акцентовани прилог употребљен у функцији прилошке одредбе + акцентована реч – заменица у функцији граматичког субјекта + енклитички облик личне заменице у акузативу у функцији правога објекта (N=1):

³² Риверо наводи да се заменичке клитике у стандардном бугарском, албанском, грчком и румунском распоређују иза маркера будућег времена или субјунктивног маркера, а испред финитног глагола (RIVERO 1994: 68–69), а Асенова наводи следећи ред речи у „конјунктиву” у балканским језицима (бугарском, албанском, грчком и румунском): субординативни маркер, негација, заменичка енклитика у функцији неправог објекта, заменичка енклитика у функцији правога објекта, глагол (АСЕНОВА 2002: 275–276). Распоред енклитике (иза субјунктивног маркера *да*) добијен у нашој анализи одговара предложеним моделима.

А папучи оставила негде где *ће ујуџру он да их види*. (САГ6)

ђ. речца + заменица у функцији правог објекта (N=1):
 Куј *ће ња њеб да чува?* (САГ8)

Анализа показује да се у случају употребе два елемента или више елемената у футурској секвенци, маркер *да* подједнако изоставља (N=7) и употребљава (N=6). Маркер *да* изоставља се када је макар један (у анализираној грађи – увек први) елемент уграђен у футурску секвенцу – енклитика (уп. примере у (39)), а позиција енклитике је тада иза маркера *да*. У случају употребе маркера *да* примећено је да су у футурску секвенцу уграђене две или више акцентованих речи (уп. примере у (40)).

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Анализа грађе показала је да на ограниченом узорку насеља лужничког говора јужног типа зоне I (Горчинци, Стрелац, Дучевац, Стол) доминира употреба аналитичког футура првог у којем је маркер будућег времена граматикализован у високом степену. Осим у облику 1. лица једнине, у коме доминира употреба флективног облика *ћу* (75%) у односу на граматикализовано *ће* (25%), и једном примеру флективног облика *ћеш* у 2. лицу једнине (5,3%), маркер будућег времена доследно је исказан партикулом / клитиком *ће*. Тиме се потврђују налази претходних истраживања рађених на материјалу говора призренско-тимочке дијалекатске области (Ћирић 1983; Тополињска 1994; Соболев 2003; Мирић 2017). Добијени резултати показују и да се испитивани лужнички говор (Буковик) у погледу граматикализације маркера будућег времена не разликује значајно од стања описаног на мањем броју примера, али већем узорку саговорника и насеља тимочког говора (Мирић 2017), те се може рећи да ова два говора у домену образовања аналитичког футура првог чине континуитет.

Када је реч о изолованим примерима употребе нефлективног облика потврдног и одричног облика *хїеїи* ван конструкције футура првог (*оће, оћ, неће, нећ*), који до сада нису посебно истицани у литератури, треба нагласити да одсуство ових примера из грађе претходних истраживања не значи да их говорници у спонтаном говору не употребљавају, већ да се нису нашли у узорку говора који је снимљен и анализиран, те у будућим истраживањима треба обратити пажњу и на овај феномен и испитати да ли се ради о особини која се развија по аналогiji са граматикализацијом будућег времена. На основу малог броја анализираних примера није могуће генерализовати закључке, нити говорити о правој граматикализацији облика глагола *хїеїи* ван конструкције футура првог. Не постоје подаци који би указали на различите фазе процеса граматикализације, посебно не на прву фазу (десемантизација) која би значила губљење значења волунтативности (HEINE 2003; HEINE – KUTEVA 2005). Наиме, у наведеним примерима у којима је граматикализован, видимо да глагол (*не*) *хїеїи* задржава значење волунтативности, те да се у већини примера може заменити глаголом *желеїи* и не захтева нужно субјекатску (агентивну) контролу.

Анализа услова под којима се субјунктивни маркер *да* изоставља из конструкције футура првог показала је да у истраживаном лужничком говору постоји јасна тенденција да се *да* изостави: у конструкцији футура

првог маркер *да* изостављен је у 82,9% анализираних примера употребе аналитичког футура првог. Ова тенденција посебно је изражена у ситуацији када се маркер будућег времена и финитна допуна налазе у контактної позицији – у нашој грађи маркер *да* је изостављен у 87,2% таквих примера, као и у случају када је у футурску секвенцу уметнута једна енклитика – маркер *да* је изостављен у 78,1% таквих примера. Употреба маркера *да* у лужничком говору факултативна је када су у оквиру футурске секвенце употребљене две или више речи. Утицај употребе енклитике испитиван је и у претходним радовима (Тополињска 1994; Ракић-Милојковић 1995; Мирић 2018). Међутим, истраживања у овом домену указивала су углавном на факултативну употребу субјунктивног маркера *да*, док у истраживаном лужничком говору постоји јасна тенденција да се он изостави. Основна разлика између резултата добијених овим истраживањем у односу на претходна јесте у томе да се контактна позиција истиче као битан услов за изостављање маркера *да*.

У погледу граматикализације маркера будућег времена и у домену изостављања субјунктивног маркера *да*, добијени резултати у складу су са налазима добијеним на материјалу других језика / дијалеката Балканског језичког савеза, што сугерише да се лужнички говор одликује цртама карактеристичним за Балкански језички савез, те да се аналитички футур у лужничком говору гради по моделу: *ћу / ће + (да) + презент*.

С обзиром на то да се граматикализација маркера будућег времена и изостављање субјунктивног маркера *да* јављају у говору сваког појединачног саговорника чији је узорак говора анализиран у раду (што смо покушали илустровати и кроз избор примера), сматрамо да неуједначени број ексерпираних примера из говора појединачних саговорника није значајно утицао на добијене квантитативне податке. Желимо ипак да напоменемо да би уједначенији број примера употребе футура по саговорнику омогућио одговарајућу статистичку обраду и анализу индивидуалних разлика међу саговорницима, посебно имајући на уму утицај друштвених фактора на варијацију међу говорницима унутар дијалекта (CHAMBERS – TRUDGILL – SCHILLING-ESTES 2003). Такође, анализа узорка из већег броја насеља лужничког говора омогућила би генерализацију закључака на цело подручје Лужнице, те је неопходна транскрипција већ прикупљене грађе из других насеља и допуна грађе из насеља која нису обухваћена теренским истраживањем. Тако би се могла испитати и просторно условљена варијабилност која такође утиче на језичку разноврсност (DE BUSSER – LAPOLLA 2015).

У циљу сагледавања развоја дијалеката узрокованог различитим друштвеним променама (Богдановић 2008), у наредним истраживањима могли би се анализирати и они сегменти разговора који нису типично дијалекатски маркирани, као и узорак говора саговорника који говоре варијететом који је ближи стандардном српском језику. Важно би било испитати и језички узорак говорника свих генерација, посебно млађе популације, која се традиционално изоставља из оваквог типа истраживања усмерених на конзервативне језичке варијетете, будући да из бројних разлога не чува архаичне језичке црте.

ПРИЛОГ: ТРАНСКРИБОВАНИ ПРИМЕРИ

Назив места: ГорчинциНазив аудио фајла у ДАБИ: Gorčinci 2 MM 16.7.2018.

САГ1 (10:35): Еее, сад ће га ево га Кица че каже тој.

САГ1 (10:55): Е еве *овав сад ће ти ја донесем столицу, и ће донесем # (ИСТ га прекида)

САГ1 (11:38): Седи Кице туј и че попричамо, после ће ти да причаш. Милица ће напра(в)и каве за мен и за теб, пошто оне неће да пију, неће да пију сок, ће испијемо ти и ја по ракију и колај работа.

САГ1 (13:40): (САГ2: То је господска работа била. Да ви ја причам ква је било раније.) САГ1: Добро, то ћеш после да испричаш, са ми да завршимо.

САГ1 (17:23): Боље чу, рече, да одем нежењен и готово.

САГ1 (17:49): Ако је момче има мало више имовину, че отиде девојче за њега.

САГ1 (18:38): И у то нече д'улазимо куј је крив, куј није крив.

САГ1 (18:48): Мушко можда оче по његово, како оче он. Па ако неш да слушаш, мож да добијеш и шамар. А женско може како оче, а њему се можда не свиђа. Очеш у кафић сваку вечер, оћеш да излазиш. Он можда ради, њему се то не свиђа.

САГ1 (44:44): И на крај крајева, кад неће *девој да си иду, момци угасе ватру и ајде идемо.

САГ1 (54:48): Међутим, у Горчинци се испостави # да сам ја и један Гала из Штрбановци ишли у Сурачево на први мај и пропагирани да се слави Ђурђевдан, да ми нече да славимо девети мај.

САГ1 (01:01:35): Имам ја времена колко год очеш.

САГ1 (01:06:29): И тачно је знао отприлике кад ће буде киша. [...] САГ1 (01:06:40): Кажем ја: „Сутра идем у дрва”. Рече: „Неш да докараш дрва.” „Што бре?” Рече: „Киша че.”

САГ1 (01:07:14): А ондак # на Ђурђевдан # исто кад изађе # сунце, [какав ће дан да] какав је дан, [каква] таква че буде година или # лето.

САГ1 (01:08:34): Кажу: кад је млад Месец, ако је танак и *пре биће суша, ако је спустен стомак – биће киша, кишовито.

САГ1 (01:08:54) То је онај кука доле, што има помлад Месец овако, па ако је овој спуштено много, ондак че буде киша.

Назив аудио фајла у ДАБИ: Gorčinci 3 MM 16.7.2018.

САГ2 (00:44): (КОМ: Че до(ј)де ли Ана?) Па, бојаги нешто причу да дођу. Ал када че дођу, не знам. Питува и скоро. Па ако не *доцу скоро, ја чу идем там.

САГ1 (04:22): Добро, че ти сипем другу. САГ2: Сипи другу да боље причам, иначе ја овак.

САГ2 (06:24): Ја завршим за годину дана два разреда. Кад прође тај година, следећи два. Али че ме испитају за први, други, трећи и четврти, али да поднесем молбу.

САГ2 (06:52): Па рече: „Добро, бре, ђаци че ти се смеју, ови млади, када кад не знаш.”

САГ2 (13:34): Ко положи, тај че да иде на о(д)суство. Кој не положи, нема.

САГ2 (14:18): Тамо сам био завршија све и ајде чу да идем на на тај курс.

САГ2 (15:12): Са ћу ти причам, ја тој најбоље знам.

САГ2 (17:55): Ја када се женим, оно ме па нете, немам земљу. (САГ1: Нема имање.) Немам земљу, нема. Ту сам бре ја, на деветнаес места сам ја питао. Нече ме ниједно, каже: сиром. Девојче оче, ал маћа не *дава.

САГ2 (19:50): Ја немам, ни оно нема, па куде чемо.

САГ2 (23:43): Али тражим ја десет иљаде паре, чу прекарам свадбу, немам. [...] Ја ви(д)им старац, знаш, па на крају прихвати. САГ1: Че дава. САГ2: Че дава. Али она има брата, Младен беше мали, њен брат. Али ја # че се договарамо са женоу тамо, она беше *девоћа девојка.

САГ2 (24:29): Ал она нече да каже воли ме, јел боји се чу да ју манем, нечу да пристанем.

САГ2 (25:36): Али овај очу да кажем да овај она тај баба ме поштували ***.

САГ2 (26:19): Ма са чу идем да полагам бре за још да продужим возачку дозволу. [...] САГ1 (26:26): Видиш ли добро? САГ2: Видим. САГ1: Ондак че ти даду.

САГ1 (28:33): Ако би имало задруга ја би дал задрузи имање све да ради. САГ2: Па оно кому чу дадем, овија сад порез че траже, одакле да им плачујем порез.

САГ1 (28:52): Имаш трактор, че поореш малко. САГ2: Ма када чу орем бре у осамдесе пет године.

САГ2 (29:00): Ама што че свиње да једу [...] него нема ко да ради.

САГ1 (31:44): И бачија кад се скупља # скупи се увече. Овце се помозу све. Одред се три човека # који че помозу овце. Неки можда неје музъл овце, па че јутредан млого млеко да нам уз(м)е па че узне много гоца. Те узне гоца млеко.

САГ1 (40:21): Ал то који исприча бре? Че иде код владику у Ниш, па че иде при Патријаршију. # Да у Пирот у неку цркву # се иде де мора да се собујеш бос # да идеш. Па ће д'оставиш ципеле и д'идеш # бос.

САГ2 (44:35): Ал ако ме нека баба принуди да идемо у цркву да се (венчамо). САГ1: Има да идеш, Кицо. САГ2: Па че морам.

САГ1 (46:50): Рече: „Деца и стока код теб, а ја чу овам.”

САГ2 (50:03): И беремо грожђе, а знамо да Камбелевчањи нече да дођу да чувају ту виноград кад су туј и партизани и ми.

САГ2 (1:05:32): Са че дојде, рече, за цигаре је. Че дође.

САГ1 (01:08:00): А не, рече, идемо у кафић. Ајмо, реко, Ђоко, немој си луд, куде ће идемо у кафић?

САГ1 (01:08:48): Дојдеа они: Кво че пијете? Ми наручимо пијење.

САГ1 (01:09:12): Реко: Че испадне гужва овде ћ се бију [...] Реко: Нас никој не дира, али реко они ћ се степају, па че дојде полиција.

Назив аудио фајла у ДАБИ: Gorčinci 1 MM 17.7.2018.

САГ3 (01:09): Ја терам деведесе. (ИСТ: Јесте. Нек сте живи и здрави.) Кој знае колко че се живи?

САГ3 (02:03): Једина срећа # ко има черку *куде да је, оно че родитеља да *надрне и да види.

САГ3 (02:58): [...] одведе га за Београд, тамо раде # па [че да] че да дојду # не знам када рече # че да дојду, мора пијење ли че прае, не знам, али тека чујем орате. (повремено се убацује женски глас)

САГ3 (09:51): Који че му ђавол толко деца?

САГ3 (10:13): Једно дете сам родила, који ће ми ђавол стотину?

САГ3 (24:38): Па који че ми ђавол, бачију ли да чувамо?

САГ3 (25:16): Мора неки јагњето да га је купил [...] А ја да га питујем, реко (смех) ајде неће се замлачујем.

САГ3 (34:25): Ја сам га узела, рече, ја чу га утепам. Моје је, каже, чу га убијем.

САГ3 (35:08): Ја ћу га убијем, рече, нема да одговарам. Ја сам га узела да је моје и чу га убијем [...] Каза да [је] че је убива. Они се почудили ма каде че је убије.

САГ3 (01:02:46): А што смо па у реку отишли? Додолице. Че да доносимо ### кроз село певамо. Нема, суша че да буде, ма глупости. Људи че да донесу.

САГЗ (01:03:14): (ИСТ: Кво сте певали?) [...] Па „додолице, додолице”, какво је било ја не знам, сине, са. Гоца, сине, године, деведесе године, чу утепам стотку.

САГЗ(01:03:28): Унук ми дојде, па каже: „Ма бабо”, тија младић, „ма неси ли си отишла?” Па реко: „Ја идо, па ме нете, па се врну.” (смех) Кад ме потражи, реко, деда Тома, тад чу си идем ја.

САГЗ (01:12:20): Пос(л)е мој другаркат купи, Тома. Први је купио гумена кола. А један овдека, девер од чичу, (е)те га иде. Че д’иде он први да пројде сас тај кола да га виде људи да је [*њ] да је он купио.

САГЗ (01:12:57): „Ја # очу кола ова да узнем.” „А што?” „Па чу идем у Долиње.” Па реко: „Ако наидеш негде на трње да”, ја па лажем, „че пробушиш гуме.” Нече, рече, нече, „ни че пазимо *овој, нема по трње да идемо.” Да пројде кроз село с гумена кола. Први да буде. Па реко: „Тома ми је рекъл да си не давам кола.” Ма рече: „Че и дадеш, ја кад сам дошъл.” И узне и бре! Че иде. „Добро” реко „Ако им фале нешто, пос(л)е, како чемо, реко?” А Тома оде да печали још, он први кола купио таква, ал овија оче он први да пројде да га виде комшије, с ква кола иде.

САГЗ (01:16:33): Она не седи си до мужа [...] она отиде па седне до попа, знаје ту че једење добро.

САГЗ (01:17:17): „Какво Нада работи, плете ли, преде ли?” „Ужива.” „Како ужива?” реко. „Тека”, рече, „она пензионерка.” Кад он тој каза, чу идем и ја да видим.

САГЗ (01:17:49): Ја (кашаљ) # какво чу, напраила сам јелце, али, ма чекај, како чу?

САГЗ (01:25:24): А мој Тома на печалбу, не могу да га дозовем, како ли чу? Он стиже. [...] Па реко: он отиде девојче да доведе. А што тека? Он оче онак са свирачи, па да буде то истина.

САГЗ (01:26:15): Пиће си донела, али неће да дâ пијење. Сутра.

САГЗ (01:26:49): Син ју оче, али они ју нете [...] Син кад ју оће, ће мора.

САГЗ (01:27:09): А свекрвата она имала # доктора, брата. „Узни дрво” рече „па га најури.” А како че га најуре кад га син оче [...] Не мош ти да га најуриш кад га он оче.

САГЗ (01:28:33): Како оче, што че? Помучише, помучише.

САГЗ (01:44:51): А маћа каже кад отиде на гробље она: „Сине, сине ко ће твоју маћу да чува?”

САГЗ (01:47:17): Па стари, че ме искарују. Ћутим ја. Ја несам побегла. Довели су ме и и ћутим.

САГЗ (01:47:37): Доста сте и поживили, мош се и раставите *** Нечемо, нечемо, можда се *раставамо. Можда се че ме растављају сас другар. Оде он војник да је # на границу. Ће иду они и мен поведоше.

САГЗ (01:51:28): Ја само Данко да ми оче пристане да они су рекли кажу да ће, ко се зовеше *Панталеј, не *Пантелеј, не знам кво се зовеше ### да ће таг да прае пијење, да се венчају и траже кумови.

САГЗ (01:55:00): Ако требе да дојде ***, она че дојде, опет че се врати.

Назив места: Стрелац

Назив аудио фајла у ДАБИ: Strelac 1 ММ 18.7.2018.

САГ4 (04:22): Пут нема, не мож да се очисти пут. Неће да очисте пут.

САГ4 (04:52): Па каем бре, ми смо посиромашни људи тамо, па смо направили, а ви овде нећете да направите амбуланту и оно.

САГ4 (07:07): Имам кућу у Бабушницу доле сам направил. Али (смех) шта ћу доле да седим, овде чувамо по једну кравицу с бабу.

САГ4 (14:26): Они тачно знали да ће да избије рат доле.

САГ4 (16:36): Следује ти сува храна. Ти нећеш да дођеш да подигнеш конзерве, него одеш, ко гледа конзерве.

САГ4 (28:23): Радело се опасно. Сејало се овъс, рженица. Све то по планину горе, није имало дивље свиње. Мого си да посејеш шта оћеш горе # по планину. [...] А нема ко ни да га оре. Омладина побегла. Стари људи нема, немоћни и тако то. Тако га викају (смех).

САГ4 (30:01): (ИСТ: А кво се ради, кво се работи сада?) Па сад више нема с краве да се ради. Сад, трактор, а и слабо се и ради. И не и не работи се са. Сваки ово има. Омладина што има. Социјала има. Неће да ради уопште да га [*зо] да га окнеш да коси или нешто да ти *помо божесвети то ниједно неће да ради. Нема. Док није било социјала, сваки је радео. А сад, нема имовину, и ако има имовину, али неће да ради. Неће да ради [...] Неће да раде уопште, да га зовнеш # ма божесвети то неће да пипне.

САГ4 (32:41): Празњује се сваки празник се празњувао. Свети Јован, то је седми јули, на пример, свети Јован, то се празњује. Каки, народ неће да ради [...] Сви ти празници, народ није работил.

САГ4 (34:00): (ИСТ: А шта се каже ако неко ради, кво че #?) Е па, Бог ће му суди, Бог ће му суди ако ради. Има са # већ и не поштују ти празници. Има неки ради, неки # Горешњак не дене се сено, на пример. Оће да се деси десило се на два случаја – здене сено и облак и падне гром и запали га. Два случаја овде како ја памтим у село је било то. Таман се стурил од сено и кренули, он се окрену оно дим, ћур, сено # запалил га гром. На два случаја. Овде. У село [...] на Горешњак. То је дваес шетог јула # сад.

САГ4 (40:41): Ма немој те тај те доктур потпреседник те, ће те намрзну, те. И то нисам тео да да пишем да дођу да сниме. Једва су пут направили у у крајем октомбра тамо, кад смо завршили пољопривреду. Намучили смо се тако гадно. Неће бре да направе. Ја идо и свађа се неколко. Доле *** Реко ја ћу скупим бре с виле да ви искарамо.

САГ4 (41:27): Овде нећ се врати нико само може ко је будала или ненормалан. Нема шансе да се врене [о*] из град да дође. Он има у град има једном леб да једе, а неће се врене овде у село.

САГ4 (43:23): После да буде на боље, има знаш каква амбуланта. Има и стан бре да станује, али неће нико.

САГ4 (44:57): Каже има негде имало је горе на пут некакав камен лискун. И каже ако почне да влажи че буде киша, ако је сув – нема кише, биће сушно лето. И тако народ правило под неким ра*** Или # гледа Месец: ако је Месец савијен он овај каже: „Ааа биће сушно лето”, ако је разведен, каже: „Биће кише, биће кишна година.”

САГ4 (46:36): Ја каем код нас да [*дев] да *девојку на пример у Бабушницу да натовари брашно и оно, има се пре обеси, а неће с магарето да иде да донесе брашно.

САГ4 (55:35): Плек музика свира, а кум залепио пет хиљаде кад је било оно плава пара. Залепи на плафон, а неће да отпадне, а он сас тесто залепио од погачу и овај плек музика да попада, док не падне пара нема да прекидају.

САГ4 (56:47): [псовка] што га је орао кад га не може работи. Нема шансе. И и да ти је дужан, па неће нешто, а камоли овако.

САГ 4 (01:05:33): Па да, бре, спремаш, меси се колач, све могуће ово. *Спрема, долазе ти ко где си био код кога си био тај ти долази и тако, мис(л)им за славу људи. *** Такорећи код сваки [неће ти] неће нико да ти дође, код кога ниси био. Него [*ко] код кога си бил тај ти долази, код кога ниси био неће да дође.

САГ4 (01:13:37): (ИСТ: Кво че работите данас?) Че зберемо сено, е че беремо сено.

САГ4 (01:14:10): Че падне киша, мора беремо сено.

САГ4 (01:19:27): И један # Раденковић Будимир # одвеже се некако. И каже: ја да ви одвежем сви ја ћу д’ударам [*за] на стражара. А они кажу ма немој каже, ће да да побију целу фамилију на горе оног. И он узме, ће га изводе да га убију, с колци су убивали, ископали рупу, ти си ископао рупу и он те убива с колач, неће с метак.

И тај Буца побегне од Градиште ту, од то брдо. Нису могли Бугари да га да га убију тад. Побего. Сам. А ови други су # побивени. Један је *** баба му однела чуо сам кажу # овај имала злато, дукати. И дала дукати, и Бугарин реко: ајд овамо да те затрепам, ја ћу увис, а ти бегај. И тако су спасени ти два човека, а они су побили горе овај на то Градиште.

САГ4 (01:20:35): Ту има бунар горе [*Ри] за време Римљана је копан *** Па одавде има људи ту њиву и они, пошто је висина, имало онако неки шевар и ће копу бунар горе да пробају на то брдо.

САГ4 (01:24:31): Било је: ако се снађеш – ће преживиш. Ако се не снађеш, трпиш. Нема. А исто то је у инфлацију било много гадно.

САГ4 (13:55): Он кад се почеше свађу са женом са снају. Реко [псовка], [*ће] нема да ручамо бре ааа овај ће ме истеру овај што направи свађу.

САГ4 (01:34:33): Сад на пример све наткупци сад за телчина за оно. Раније било задруга. И знаш на пример цену. Телци се плаћау двеста динара, триста динара колко кило. Знае се да ти имаш обезбеђено ту. Одведеш теле, паре, добијеш признаницу. Сад [...] Излаже те да ће да ти одјави теле, он га не одјави.

САГ4 (01:39:53): Сад смо баш око цркву мало радели. Било пропао, запуштено. Било ћерамида, па текло унутра, ово, пропало. Па смо купили цреп. Нико ништа. Ја прошле године одем код преседника. Он каже: Ако ове године радите, ће дамо сто хиљаде. Ни динар нису дали.

Назив аудио фајла у ДАБИ: Strelac 3 ММ 18.7.2018.

САГ6 (09:13): Ма реко што ће овај сељак овде, питам једну. Ма није, каже, то сељак, то је учитељ.

САГ5 (21:55): Гледај, нека снима и мене то исто и оно и ја ово. Ал ћу га причам сељачки.

САГ5 (22:00): Она им изнела рађију и # један пил знаш тека, а она им изнела као љуту рађију [мла] мало бољу, па он испил пе-шес и, *** а бабата рекла: Сине, немој, това та је рађија је много љутачка. Не не знам како. Ау, [ка] каже, бабо, па што ми не каза понапред ја си ју пијем као меку, каже, какој слабу. Што ми *не рече каже. Он па као не знаје. Што ми не рече, кае, ја ју сад пијем као меку. Тека [ћ] ће се напије. А има # од Лафа има пуно пуно пуно анегдоте, разне од тог Славка.

САГ6 (26:53): И ово # сад ће један обичај да ти испричам. И тамо ја сам се забављала с њима годину или две може, не знам. И спава је код мене и све и није хтео да ме упропасти. И ја сам мислила ма неће овија да ме узима или.

САГ6 (30:20): Сас комшику једн се договорил (САГ5: Е тека, ко што ја причам) (да ово буде) да га сачека ће ву купи много убаве папучи и да је и га сачека да отиде, тамо је на крај била једна кућа. (САГ5: у плевњу) [...] Ајде, каже, ти иди напред, а ја ћу по тебе, само да немој много да отрчиш можда те некој сретне па # Па каже: Добро, нечу, али нечу ни близу, можда ни сретну па да виде идеш ти по мене, па и това не ваља. И онда она си отиде дома. [...] А папучи оставила негде где ће ујутру он да их види.

САГ6 (33:25): Треба да ми донесе једна жена лек. САГ5: Е па ај ће идемо. (ИСТ: Ви, јел вас задржавам ја?) Идемо. Ће идемо до Лозу. [...] Ај да видимо какво ће зна да исприча да...

Назив аудио фајла у ДАБИ: Strelac 4a ММ 18.7.2018.

САГ7 (00:45): (ИСТ: Јел имате си посо сад неки ил може да се # мало поприво?) Оће идемо одма према кућу на горе, ја идем куда цркву прођем па си идем.

САГ7 (01:23) (ИСТ: А јел идете сад горе па да?) Идемо. (ИСТ: Оћете да вам по да вам помогнем да идемо заједно?) Ајде кво ће да носиш *ти оно тешко. Не мож ти то да носиш. Неси ти навикла, ја сам ти у цедилку ***.

САГ7 (01:47): Док је жива она неће да # каже да долази, само по потребу.

САГ7 (03:44): Са ево месец дана лекар неће да долази. На одмор је. Да ли ће има да га неки замени или неће то не знам.

САГ7 (07:17): Док се може овако слуша лако је. Ал кад се не може, ћере, како ће?

САГ7 (29:13): И прича се да требе да се празњује, да има Бог. А ми нећемо. Нећемо ли, не може ли, не знам какво је.

САГ7 (32:58): (ИСТ: Да си поседимо мало?) Мхм, малко да оданемо. (ИСТ: Мхм. Можда моште да седнете овде?) Ма може, што не може, само ако нема брабињак. (ИСТ: Не, не, ви ви да седнете.) Не, не онам ћемо, на она дрва, оне греде, да. (Аха, добро) Онамо ће [по] попријатно.

САГ7 (33:34): Е са још мало мало па ће стигнемо до цркву.

САГ7 (46:28): Са ћемо овде сине по ову *ткањицу па д'идемо на мос(т). (ИСТ: [Шта ћемо] нећемо преко реке овамо, не?) Не, не, ће идемо горе ***.

САГ7 (50:26): *Ћуле, *Ћуле (кучету) Ајде бежи. Неће те, сине. Оно је старо *оно има дваес године. (ИСТ: Јој, срећице једна). Неће те, сине. Неће, оно је много добро, само *остарел.

САГ7 (51:05): Са ће ти баба изнесе *столичку.

Назив аудио фајла у ДАБИ: Strelac 4b MM 18.7.2018.

САГ7 (07:35): Па узне после ако оће запржи, па у зејтин. Имало и зејтин, имало и мас. Ако оће са мас, она узне раздире мас, па подроби празилучак, па лепо испржи.

САГ7 (11:05): Ветар је, неће киша. Можда оће, али мислим да неће.

САГ7 (13:16): Имам две трубе платна. Радела сам и сад и чувам, за кво ће ми, не знам.

САГ7 (19:40): Када оће предемо, плетемо, ал кад [ни не] то ни мрзим, ни јутром не поносимо, ни узнемо ножетија и правимо те ћулке и играмо се.

САГ7 (27:19): А из едно из друго, оне панићке, три туре. Па по три-четири, по три деца, у едно мора четири, пошто смо десет. Све се тако делило, било кво да је јелце. А сад деца това неће ни да једу, сине.

САГ7 (28:28): Невестата ми *рад у Немачку, медецинска сестра, где се раде лекови, ћере. [Тува че она] тува унучката [че да да] ако извуће, ако не извуће ће видимо кво че.

САГ7 (29:55): Све се тако чувала деца. Нема имало да га *ј носи тамо вамо. Мајка си му спреми това. Нема какво сад, купује. Сад дете још се не нашло, оно му се спрему пеленице, па бенкице, па тамо триста облакла, које ја не знам да ти кажем, а овако овде. Е какво ће да може, праи му кошуљу си си од платно, *п плете си му јелече од имање, плете му џемпирче од мање.

Назив места: Дучевац

Назив аудио фајла у ДАБИ: Duševac 1 MM 19.7.2018.

САГ8 (02:50): Муке су биле, муке (смеје се). Па ово прво био ми први син. Кад га роди, а ја нисам постељицу истерала. И, нема, готово, че се мре. И дојде једна баба. И каже да узмеш три зрна пасуљ, па да прогуташ, па да узмеш флашу празну, па да се наведеш овак и да дуваш у флашу колко мож јако. И она че појде.

САГ8 (03:52): А злву имао помладу, она каже: „А што си наложила ти, да ли ће да родиш?” [...] И целу ноћ се ја мучим, не могу га родим. Он дојде, реко: Иди онам код бабу, имамо кућу другу там. Иди при бабу там, а ја ћу овде. И баба дојде при мене.

САГ8 (04:16): И свекрва ми беше страшљива. Свекар каже: Иди бре, мучи се доле. „Нек се мучи и ја сам се мучила.” И нече. Он ју на зор истера, ја чујем кво

причају. И она дојде: „Ја ч’и(д)ем за стрину.” Имаше стрину овде доле. „Ја не смем # при тебе.” Ја стискам рамена, како оће.

САГ8 (05:34): А мама, ко свекрва, као каже: „Ајде, ајде, мораш, мораш д’идеш си, купи га” „Ма не могу, бре. Ако оћ купи га, ако нећ, како очеш, мани ми се.”

САГ8 (06:25): И сретнем маћеху, понела ми кравај. Сретнем је по путањицу и она ме пита: „Сине, где си пошла?” „Па пошла сам да перем.” „Па где ти је свекрва?” „Па, реко, кући.” „Леле, леле, леле, леле, ти ли ће идеш у реку, че паднеш поред ***” И довану ми лаворат из руке и отиде, а мен даде кравај и ја одо кући.

САГ8 (07:05) (Снаја: Ја вас напуштам, идем да чувам овце). Леле, па куде ће на кишу?

САГ8 (09:13): Пчеле че да набављају, па се замлаћују [...] Маки, пуно ли ће да се задржите? Марка питујем.

САГ 7 (09:38): Па легни па спавај, ја чу чувам овце.

САГ8 (10:36): Дојдо увечер, температура голема, оно ништа не знаје. И он че га вод(и), оно немаше ни лекари.

САГ8 (11:16): А ја сам набрала цвеће, па сам му донела, па кажем: „Зоре, еве цвећенце.” А оно га узе па га тури при главицу. А ја поче да плачем, па што при главу, ајд у чашу да га туримо. А не, каже, ви ће ми сви доносити, па ће ми стављате ту.

САГ8 (12:32): И каже оно мене: Еј, да узнеш каже па да украднеш од питијете. А оно не имало струја, него било # онак # *** Па да седнеш, каже, [на] ја чу на клупу да седим при прозор. А ти, стави, место да једеш, а ти, каже, стави у руку па ми донеси, а ја чу кажем: Ено, онде док се видело, видине, где, не знам где је оно, а ти дотрчи да видиш и че ми дадеш.

САГ8 (13:49): „Тетко, че да донесем да снимам, а ти све да ми испричаш.”

САГ8 (14:00): А тата ми је бил, маћа ми умре, а они на стрељање били, суде и преживил и она се уплаши, мајка, погинули вој *** Погине вој отац, три брата, мајка и она била на сахрану *или че побију сву родбину њихову Бугари. И она дојде од сахрану и рекла: „Леле, Јеремијо, че погинеш и ти.”

САГ8 (16:26): И како че, нема ствари толко ме преоблаци.

САГ8 (17:59): Реко: Љубенце, колко че поседиш да ме водиш при лекара? Рече: „Сад че ти ја донесем лек.”

САГ8 (18:13): Започел сам кола, мора да и завршим, па че правимо веридбу на девојчето, Па веридбу че правим ја, треба ми паре, а свадбу че пријави свекрва и свекар на четрес осам сати.

САГ8 (19:17): И он на Свет Илију че дојде са њи.

САГ8 (22:13): Нема, какво ће, ти мораш и Љубицу да чуваш.

САГ8 (24:24): А детево, триес године има, и не теја се жени. „Давај му зор да се ожени. Куј ће па теб да чува?” [...] „Ће се ожени само деца да имају па ће се [рас] раставе.”

САГ8 (26:35): И они отрчаше на горе. А ће идем и ја да вим кво работе. А мој ти муж турил слбу на прозор, па че се качи да гледа кроз *прозор [...] А ја се *укукал: Леле, Бане бегај од слбуту, че паднеш, да се убијеш, мани ју тамо.

САГ8 (27:16): Он плаче, оче да рипа кроз прозор. Да их пресрита на станицу, че иду за Пирот.

САГ8 (28:00): Не мож и(д)емо да се региструјемо. И дете че буде ванбрачно, па идемо оба па га пријавимо да је наш.

САГ8 (30:57): Дојдоше мама и тата, а ја им казујем: „Иван нече да дојде.” „А што нече?” „Па изјела га неква животиња.”

САГ8 (33:44): И са отидемо у кућу и на кво ни нареде на тој певамо, на све знамо да певамо. И на кућу, и на орача, и на косача, и на разбој жене ткају, и на деца, и на свашта и куде ни како одреде, али једна песма, једно јаје. (смех) И ми певамо,

играмо. И даду ни, назберемо јајца. И са ни мало Стол колко је село набрамо пуну велику корпу, донесомо, истуримо јајца и па још идомо, збирамо, збирамо и ће идемо у суседно село у Ваву. И сретнемо се с вџске лазарице, оне пошле у Стол, а ми смо пошле у Ваву.

САГ8 (45:19): Ајде иди легни, ајде иди легни, ми ће га чувамо. Ајде. И он на лекара нареди, да га пази, он ће иде да легне малко.

САГ8 (47:29): И стално дооди и сад ми се јавља: Баба тетко, не мож да дојдемо, са ће идемо на море па. Али пошла у школу. И он неће. Има си два сина, оба у Америку. И неће. [...] И она плаче при мене и при Зорана: Ћу манем Љупчу, неће д'имамо децу.

САГ8 (48:54): Ујесен, па зимус ћу седим. „Ће те одвеземо и ће те врнемо.” Ма не могу.

САГ8 (49:48): Ја дете малечко, кво ћу. И она иде, а остави девојченцето при мене, ја да чувам. Дете дете че чува. А ја, нареди ми, нее као са кашице и такви онакви, него скроб да му направим, а она ће иде на на работу.

САГ8 (50:52): Па даде *Бог три године би колективата па се растури, не може. Њи двојица заједно кам па цело село че буде заједно.

САГ8 (51:53): И ете тако, тако су проблеми моји големи. Големи моји проблеми. Моја историја велика. И братанаџат ми каже: Тетко, че донезем некакву*** тека да снимам, књигу да напишем о тебе, ти много знаеш.

САГ8 (52:56): И када да идемо у Бабушницу, пешке се ишло. И он, че иду мушка деца. Ајде, каже, Цене, д'идеш у гимназију. Так се лако завршавало. За учитељицу сам могла да завршим, само у Бабушницу сам ишла у гимназију и одма учитељица да будем. Јел после рата нема. Али ја нечу, мушка иду деца па пешке, нема аутобус, нема ништа. Це забавимо се, оно мрак. Мушка деца че ме раскину. Мани, нећу. Нећу, девојчетија неће д'иду, нећу ни ја. [...]

САГ8 (53:37): Ја побегнем у шуму сџс говеда и цел дан нећу д'одем, док се он не отиде.

САГ8 (53:50): После ми муж отиде по печалбу, па немал газда паре да им даде, па им дал њиву од четирес ара, па сас једног заједно радели, па поделили по дваес ара. А он ми писал писмо, каже: Купил сам у Болеч њиву, че правимо, Града че прави кућу, ја ћу правим. [...] И продаде и дојде овде, овдеа ће живимо.

САГ8 (57:22): А он каже: А Цвете је много добра, она ће си помине са сви.

САГ8 (58:24): [псовка] Зашто ми намокри торбе, че се здувају. [...] Нече, слнице греје, ћ се осуше. Он не знаје шта ће од бес.

САГ8 (59:23): А отидо с овце. [...] И пуштила сам и по његово, откуд ја знам стрњиште. Он дотрча: „Што си пуштила по моје?” *** Реко: „Ја не знам које је твоје, ти обележи и ја чу браним.”

САГ8 (59:59): И он се разболе и ће да мре.

САГ8 (01:00:10): „Ајде да идемо да намиримо, после ће нацртамо онде на Бошка кво работи.”

САГ8 (01:00:27): „Ја не идем, еве Цвета ако оће нек иде, ја не идем.” Ја како ћу, отидем. Леле Дивно, какво ћемо?

САГ8 (01:00:53): Син му у Немачку дошл, че си иде, па си спремили вечеру, па си вечерују, баш и брига. [...] И она си отиде: че идем при бата Бору на вечеру. [...] А они си доле гостују. Реко: са ћу ием да и уплашим, оживе ли. (смех) А она се смеје, каже: Па како? Сад ће видиш.

САГ8 (01:05:18): Испевамо им песму, и она ни дава паре. Нечемо ништа, нечемо ништа.

САГ8 (01:06:04): Дигнем се и чекам коледари. А она нече, нече се *диза. [...] „Море, немој ме ударате, нечу се *дизам и готово.”

САГ8 (01:09:04): И са ће месо. До тг се постило, све смо посно јели. Па ни прете: поп ће ни одсече уши ако блажимо.

САГ8 (01:10:22): А кад беоше деца ова ситна, она ме *заберу: Баба, оћемо ли *дазми на земи?

САГ8 (01:10:37): Па змију у поље месимо на # [на њиву] на лебат, змија исто. И ујутру прво њу узнемо, помало. И кажемо: сад те [јеле] јели, а летос те не видели. И ја и сад си умесим набашка, нема леб, кој че да једе толко леб, ал умесим змију и ујутру кажем: „Узнемте прво њу.” „Нећу”, ја узнем и ја не *виђал змије. А они, ако отиду да косе, ако само „змије, змије”. Е па нечете да једете, нечете да једете.

САГ8 (01:11:36): „Немој да переш, Ђерман је. Ђе грми летос, па ће те стра.”

САГ8 (01:13:14): У Стол сам си била, дете. И # и кукуруз смо донели да кувамо, а ољуштимо га, а ја свиљу збра, па чу носим на свињу.

САГ8 (74:14): Реко: па нећете да празнујете.

САГ8 (01:17:59): А детово па унука ми неће паприку пржену, оће тиквице. Ти квице, па *удари. Па еве ћу му па коју тиквицу.

САГ8 (01:20:14): И ми спремимо, збраше се гости, пуна соба, ал он га нема. Кому славио, он га нема. А свекрва ми, маћа: Кому че славио, кад га нема слава? [...] Погодил свекар, како че са?

САГ8 (01:22:46): „Ако погодите какви смо, че добијете паре. Ако не погодите, нема ништа.” [...] „Чу ви платим, децо...”

САГ8 (01:24:42): Врућина, врућина, врућина, кад се говеда уштркљаше, она води говеда, уштркљаше, побегоше *од, измакнуше ли се *из, она кад се ***, че *и потепа, че [*с] попадамо из кола деца све болна.

САГ8 (01:25:32): И # че иду да копају. Беомо копали, али че иду по други пут.

САГ8 (01:26:25): Отидомо на вашар и [...] она му командује да ми купи за аљину. А ја не могу, мука ми, мука. И само сам забрала: „Нећу ништа, ајд си идемо, ма нећу ништа ајд си идемо.”

САГ8 (01:27:44): „Ајде, ајде, иди по деда Никодију, куде он, там и ти и и и, неће те.” И ја појдо по њега. „[псовка] куде ћеш по мене?”

САГ8 (01:28:38): И они са дооде, оће да бију, оће да крадну, оће да пљачкају.

САГ8 (01:29:28): А на снау другу и на ћерку *** ће излази зелен коњ код нас па ће вришти.

САГ8 (01:30:51): Дојде лекар, дојде све, и ће је увате из бунар.

САГ8 (01:31:34): И лекари: Сад че ву извадимо јетру, па че пуштимо у воду.

САГ8 (01:33:02): И не може, и не може, не може и [по] побегне, ће иде преко, за Бугарску, преко границу.

САГ8 (01:34:15): Суша ли, ја већ девојчица и тата ће прави другу кућу [...] САГ8 (01:34:47): И он че прави, даде на једно место задружан дом че прави шливар, а они му дадоше плац и [на] кућу че прави.

САГ8 (01:36:00): Е а нестану ни дрва на седенћу. Ђе идемо у гробишта за крстаче. Оно ни близу. Ђе идемо за крстаче. Глупава сам била, човече, замлатена. [...] И ја *с улезнем, кажем: „Мене неје стра, овде ми је маћа, овде ме је баба, овде су ми сви, они ће ме пазе.” [...] Дојдем и тати причам: „Ја идо у гробишта ноћас да вади крстаче.” „Леле, немој, немој, немој, немој, че се саплетеш од некводи дрво...”

САГ8 (01:38:16): А ја, каже, идем па се мислим: да се накашљем, ћу ју уплашим, да је у *** узнем, ћу ју уплашим.

САГ8: Ако имаш жито, че имаш леб.

САГ8 (01:41:41): У Стол кад сам била па први комшија купи транзистор. Па на њега идемо да слушамо кво че је време. Окамо туја Ролу, „Роле, стрина Роле, кажи ни кво че време, смемо ли да садимо, да вршемо?”

САГ8 (01:42:12): Он некако стављал на Бџдњу вечер *ил када је стављал, пепел # у суд. Па четири годишња доба, [че] на четири места стави пепел, па [ко] куде се овлажи, ће буде киша, куде је суво, ће буде суша.

САГ8 (01:42:38): Слушај деда Грују кво ће ти каже [...] На # како се зовеше # празникат # неје Вериге. # Ако је ведро, садете рано [кукур], овај немој да садите кукуруз, слана че пада. [...] И ја на децава кажем, кад је ведро: немој да садете, немој, ће буде суша, че буде слана, че пада, има све ***. А ти знаш. А че видите. [...] Ја пролетос кажем, кишовито, облачно, садете. „Киша, не може”, *неће. Добро, како очете.

САГ8 (01:49:00): Ајде, Марко че ми тражи доручак.

Назив аудио фајла у ДАБИ: Дућевас 2 ММ 19.7.2018.

САГ9 (01:05): *Прича че ни растурау кућу да праве пут горе за једнога Златка, а ја реко: нека растуре, али ћу да окам Вучка да ми даде на # море, на воду, тамо куде оно.

САГ9 (10:57): И врљамо о्रेसи, на пример, под шпорет, под кревет. Оно онија кревети беоше високи, није како са. И ујутру који мете # први ореј ако најде гледа га каква ће му је срећа за целу годину. (смех) Ако буде орејат он се радује, ако буде добар, ако буде ли шупљь или некеве црне # сенке *** унутра, е он се секира неће му буде добро целу годину.

САГ9 (17:32): И она како стоји у сватови, на пример, са по двор, она гребе из ситото и врља преко њи *и на крај кад буде, она га врљи, овак # на горе преко њу и # да га врљи на кров. Ако падне на кров, добро је, че буде добро, тека измислено, ако ли не мож да га исврљи на кров значи неје добра ни невеста ни нече да буде добро (смех).

САГ9 (21:16): И два три тројица отидеу вечером да питају # за тој девојче. Е сад, који оче он одма се урече, даду им дар, напраи се весеље, после отиду код момчето, сву ноч весеље, чуда, богови, ал невеста си остане. Е који неће, они им кажу не давају си девојче тува за тебе.

САГ9 (22:28): И отидоше за њу и ни се смејемо како ће са [...] И реко он са ће га неки испребија, ће испребија они баштуту. [...] Али она једва чекала [...]

САГ9 (28:04): Е кво ће буде, кво ће работе, па га однесоше у подрум.

САГ9 (31:10): Па пројде неколко време, ће праимо па повојницу као са што праве рођендан.

САГ9 (33:27): И дојде овде и каже че идемо у Босну.

САГ9 (36:46): Па реко она може ли тека кад ти оће да тражиш работу, него тражи, па работи? [...] И какво ће *изнаправе ја не знам.

САГ9 (37:57): „Маријо, кад год пројдем, седиш на ладњак, дупе ће ти се смрзне.” Али добре су. Пару иму, али неће да се ожене. Ја кажем [...] ви купујете само ствари да се облачите и што ћ се жените.

САГ9 (40:24) А са неће да дојде да ме види жива ли сам.

САГ9 (42:17): Ја нећу, али не могу, срце неће.

САГ9 (46:10): И реко: са ћ(е) дојде једна Милица се зове. Са ће Милица да дојде. [...] „Зоре, сад ће дојде једна жена али немој да те буде стра # кво ће она да работи.” Па реко: кво ће работи. [...] Какво ће ме уплаши, жена убавило иде.

САГ9 (53:25): Она види ли ју малко, она има да ју тражи, да ју убије, па нека је како год оче.

САГ9 (59:49): Ако иде овака магла одоздоле па нагоре, камто големи Стол, таг ће буде киша, ако маглата иде озгор надол таг нема кише.

САГ9 (01:00:35): Па када како се потреви. Некад га потреве: че буде леп Божић, некада *рече че буде снег, некада...

САГ9 (01:02:45): Каже: Она ће те отплече у долину, па че она да дојде, а ти че останеш доле. И он се уплаши, и ју продаде (кашаљ). А силна коза је била.

САГ9 (01:05:22): „Баба Зоре, ош да ти доведем козуту?” Реко: „Доведи ми ју. Ћу ти платим, доведи ми је.”

САГ9 (01:06:40): И беоше ни добре и кравете. И сено колко смо поназбирали. И краве ће да иду, дошо камион.

САГ9 (01:07:38): Не мож да иде деда. Не могу да га пуштим, не, ће цркне негде по пут.

САГ9 (01:08:17): И ја молим Бога сваки дан, ал оно неће.

САГ9 (01:14:38): Свети Јован Биљобер. Беремо биље свакакво. Па се иде у морузу, па се иде у жито, па се иде у башту, па се иде свуде редом тија дан да се назрне. Где ћу идем? Оно све урасло.

САГ9 (01:06:10): Па наше овде из Дучевци, злве моја рођена, и овде нагоре имало још две-три девојке. На тија Свети Јован ће иду *** на вашар. Оно *све далеко, ал оне ће иду. Па имамо бабу, затекла се на свекра ми маћа. А она каже: „Ајде, ајде, идете, [са] знам за кво ће идете.” А оне: „За кво, па Свети Јован је, па ће идемо на вашар.”

САГ9 (01:18:00): Мајка не тела да иде. Рекла: „Не, ни ми *требају, ни ћу да и пребирам.”

САГ9 (01:20:48): Не могу да га слушам и стра ме кво че му работи.

САГ9 (01:24:41): Е нећу тека, оћу да причаш.

САГ9 (01:25:09): Ајде ће идемо на улице, па ће повраћамо заједно.

САГ9 (01:25:50): И тој ти оћу кажем.

САГ9 (01:27:12): Оно дрва натурана горе до врата, до крај горе дрва натурана. Реко: чу идем са д’улазим да видим да ли су стварно дрва или какво је овој чудо.

САГ9 (01:29:14) Па реко, добро, ја ћу преседим.

САГ9 (06:43): Реко, Бане ај да ме одведеш, она Мирјан(а) се зове, али да ли оче, реко, она одавно то работи али сад болесна жена, па можда нече. Рече: „Сад ће ја да питам.” [...] А она му рекла: „Можете кад год оћете.”

САГ9 (01:36:10): Ма ће ручамо, ја.

Назив места: Стол

Назив аудио фајла у ДАБИ: Stol 1 MM 19.7.2018.

САГ10 (13:59): Тура купус, кропмпир, ћувеч, у то. А ми играмо око њу и „Мамо, да ми мало оди месо.” „Не, не може. Не може докле се не устаје, па да се умијеш, па онда ћу ти дам месо.” Нема.

САГ10 (20:52): Женске се сакупе и [ће] ће купемо, ја теб, ти мен. Искупемо се, нема ту. Бацу воду и на мен и на теб.

САГ10 (21:28): (ИСТ: Јесу знали старији какво че време да буде?). Па знали су. (ИСТ: А, како?) Знали су. Знали су они кад загрми # од једну страну ће буде киша.

САГ10 (21:54): Па знали су и ондак. Није имао сат у у то време. Сат није имао да се оријентишеш. По оне звезде се управљао. Изађе на # повечер *идеш напоље и погледаш # то се зове Влашићи. Влашићи сви. Кад изађу Влашићи, тега се нада да ће [ско] скоро да сване. Ако нема Влашићи, јоште рано. [...] Са ће пола ноћи, да-боме # ће сване.

САГ10 (32:20): Све се праило ручно. Од руке се праило. А сад, сад који оћеш. Куј има паре он ће зидару да напраи. Млади људи.

САГ10 (40:59): Али данас мора да дадеш. Овцу мора да даваш. [...] Ако нећеш, мирно, *ћутек.

САГ10 (42:21): И Хитлер је тражил од Бугарина # војску, помоћ, кад је видео да ће пропада.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АСЕНОВА, Петра. *Балканско езикознание*. В. Търново: Фабер, 2002.
- Белић, Александар. Дијалекти источне и јужне Србије. *Српски дијалектолошки зборник I* (1905): VII–CXII, 1–674.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Говори Бучума и белог Потока. *Српски дијалектолошки зборник XXV* (1979): XII–XV, 1–178.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Говор Алексиначког поморавља. *Српски дијалектолошки зборник XXXIII* (1987): 7–302.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Конструкције са *буде*, *биће*; *ће/че* у призренско-тимочким говорима. *Српски језик* 12/1–2 (2007): 109–112.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Дијалекти у светлу друштвених промена. *Српски језик у (кон)тексту*. Крагујевац, 2008, 307–311.
- БОШЊАКОВИЋ, Жарко. Творба футура I у два писана идиолекта: из Ченеја (код Темишвара) и Пловице (код Ковина). *Исходишта I* (2015): 31–42.
- БУЖАРОВСКА, Елени, Лилјана Митковска. Негираните независни да-конструкции. З. Тополинска (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со посебен осврт на македонските да-конструкции*. Скопје: МАНУ, 2014, 22–48.
- ВУКОВИЋ, Теодора, Тања Самарџић. Просторна расподела фреквенције постпозитивног члана у тимочком говору. С. Ђирковић (ур.). *Тимок. Фолклористичка и лингвистичка ѿеренска истраживања 2015–2017*. Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2018, 181–199.
- ВУЧКОВИЋ, Марија. Савремена дијалектолошка истраживања у српској лингвистици и проблематика језика у контакту. *Јужнословенски филолог* LXV (2009): 405–423.
- ГАЛДОВА, Убавка. *Условниот период во дијалектот на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, 2008.
- ГРКОВИЋ-МЕЛЦОР, Јасмина. Развој футура у старосрпском језику. *Зборник Маѿице српске за филологију и лингвистику* LV/1 (2012): 83–103.
- ИВИЋ, Павле. Балканизми у настајању у српским говорима Баната. *О језику некадашњем и садашњем*. БИГЗ-ЈЕДИНСТВО, 1990, 189–198.
- ИВИЋ, Павле. Српски дијалекти и ѿихова класификација. *Зборник Маѿице српске за филологију и лингвистику* XLI/2 (1998): 113–132.
- ИВИЋ, Павле. Балкански језички савез и лингвистичка географија. *Зборник Маѿице српске за филологију и лингвистику* XLV/1–2 (2002): 7–12.
- ИВИЋ, Павле. *Српски дијалекти и ѿихова класификација*. Слободан Реметић (прир.). Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- ИВИЋ, Павле, Жарко Бошњакковић, Гордана Драгин. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта II: Морфологија, синтакса, закључци, текстови. *Српски дијалектолошки зборник* XLIII (1997): 1–585.
- ИЛИЋ, Марија. Вернакуларна аутентичност у српској дијалектологији: критичко преиспитивање. Р. Жугић (ур.). *ДИЈАЛЕКТИ српскога језика: истраживања, настава, књижевност I [Електронски извор]: зборник радова с меѓународног скупа одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу*. Лесковац: Лесковачки културни центар – Врање: Универзитет у Нишу – Педагошки факултет, 2016, 519–529.
- ЈАЧЕВА-УЛЧАР, Елка. Да-конструкциите во црковнословенските ракописи од македонска редакција. З. Тополинска (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со посебен осврт на македонските да-конструкции*. Скопје: МАНУ, 2014, 162–169.
- МАКАРЦЕВ, Максим. Иновации в глагольной системе славянского говора Бобоштицы (обл. Корчи, Албания). А. М. Молдован, С. М. Толстая (ур.). *Славянское языкознание. XV Международный съезд славистов Минск 2013. Доклады российской делегации*. Москва: Индрик, 2013, 512–534.
- МАРКОВИЋ, Марјан. Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион (во балкански контекст). Скопје: МАНУ, 2007.
- МИРИЋ, Мирјана. Степен граматикализације футура првог у тимочким говорима. *Зборник Маѿице српске за филологију и лингвистику* LX/1, 133–164.
- МИРИЋ, Мирјана. Употреба/изостављање субјунктивног маркера *да* у конструкцији футура првог у тимочким говорима. С. Ђирковић (ур.). *Тимок. Фолклористичка и лингвистичка ѿеренска истраживања 2015 – 2017*. Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2018, 201–218.

- Младенова, Дарина. Граматикализиација глагола *xotěti* в болгарских диалектах в свете ареальной лингвистики. П. Асенова, А. Петрова, Ц. Иванова (ур.). *Глаголната сисџема на балканските езици – наследство и неолоџия*. В. Търново: Фабер, 2010, 219–251.
- Младеновић, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гајиње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- Милорадовић, Софија. *Ујошреба јадежних облика у говору Параћинског Поморавља*. Балканистички и етномиграциони аспекти. Београд: Етнографски институт САНУ, 2003.
- Милорадовић, Софија. Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима. *Зборник Мајице српске за славистику* LXXI/LXXII (2007): 357–375.
- Милорадовић, Софија. Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси. *Исходишта I* (2015): 267–279.
- Радић, Првослав. Глаголске ђе-конструкције у говорима Косова и Метохије. *Јужнословенски филолоџ* LX (2004): 135–145.
- Ракић-Милоковић, Софија. Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне. *Српски дијалектолошки зборник* XLI (1995): 521–570.
- Реметић, Слободан. Српски призренски говор I (гласови и облици). *Српски дијалектолошки зборник* XLII (1996): 319–614.
- Ристић, Бојан. Ново Корито: Село на граници. С. Ђирковић (ур.). *Тимок. Фолклористичка и лингвистичка истраживања 2015–2017*. Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2018, 127–144.
- Русаков, А. Ю. Малый диалектологический атлас балканских языков: взгляд на цыганский. А. Н. Соболев, А. Ю. Русаков (ур.). *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах*. Санкт-Петербург, Мюнхен: Biblion Verlag, 2005, 251–256.
- Сикимић, Биљана. Антрополошко-лингвистичка истраживања Заграђа 2012. С. Ђирковић (ур.). *Тимок. Фолклористичка и лингвистичка истраживања 2015–2017*. Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2018, 145–179.
- Собољев, Андреј. О пиротском говору у светлу најновијих истраживања. *Пиротски зборник* 21 (1995): 195–214.
- Соболев, Андрей. *Малый диалектологический атлас балканских языков. Пробный выпуск*. München: Biblion Verlag, 2003.
- Станојевић, Маринко. Северно-тимочки дијалекат. *Српски дијалектолошки зборник* II (1911): 360–463.
- Тополињска, Зузана. Инфинитив vs да-субјунктив у формули velle-футура. *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу – Београд: Институт за српски језик САНУ, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 1994, 149–160.
- Тополињска, Зузана. *Полски-македонски. Граматичка конфронтиација 8. Развојок на грама-тичкије категорији*. Скопје: МАНУ, 2008.
- Тополињска, Зузана (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со јосебен осврт на македонските да-конструкцији*. Скопје: МАНУ, 2014.
- Ђирић, Љубисав. Говор Лужнице. *Српски дијалектолошки зборник* XXIX (1983): 7–119.
- Ђирковић, Светлана. Изражавање будућности у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије. *Косовско-метохијски зборник* 5 (2013): 301–320.

*

- AMMANN Andreas, Johan VAN DER AUWERA: Complementizer-headed Main Clauses for Volitional Moods in the Languages of South-Eastern Europe. A Balkanism? O. Mišeska Tomić (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004, 377–404.
- BARA, Maria, Thede KAHN, Andrej SOBOLEV. *Јужноаруминскиј говор села Турья (Пинд)*. [Die südardomunische Mundart von Turia (Pindos)]. München: Biblion Verlag, 2003.
- BOREZKY, Norbert. Grammatical Interference in Romani: Loan Formations for Foreign Categories. *Acta Linguistica Hungarica* 46/3–4 (1999): 169–200.
- BUŽAROVSKA, Eleni. Subjunctive relatives in Balkan languages. O. Mišeska Tomić (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004, 377–404.
- CHAMBERS, Jack K., Peter TRUDGILL, Natalie SCHILLING-ESTES (eds.). *The Handbook of Language Variation and Change*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2003.
- DE BUSSE, Rik, Randy J. LAPOLLA. *Language Structure and Environment: Social, Cultural, and Natural Factors*. Amsterdam: Benjamins, 2015.

- D'HULST, YVES *et al.* Syncretic and Analytic Tenses in Romanian. O. Mišeska Tomić (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004, 355–374.
- ELŠIĆ, Viktor, Yaron MATRAS. *Markedness and Language Change: The Romani Sample*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2006.
- FRIEDMAN, Victor. Balkan Romani Modality and Other Balkan Languages. *Folia Slavica* 7/3 (1984): 381–389.
- FRIEDMAN, Victor. La typologie morpho-syntaxique des constructions en da-të-să-ná dans les langues balkaniques. *Cahiers Balkaniques* 12 (1988): 77–94.
- FRIEDMAN, Victor. Romani in the Balkan Linguistic League. C. Tzitzilis, K. Symeonidels (eds.). *Valkanikē Glōssologia: Sygkhronia kai Diakhronia/Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*. Thessaloniki: University of Thessaloniki, 2000, 95–105.
- FRIEDMAN, Victor. The Romani Subjunctive in its Macedonian and Balkan Context. З. Тополинска (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со њо себен осврѣи на македонскиѣе да-конструкуциѣ*. Скопје: МАНУ, 2014, 49–61.
- HEINE, Bernd. Grammaticalization. B. D. Joseph, R. D. Janda (eds.). *The Handbook of Historical Linguistics*. Blackwell Publishing, 2003, 575–601.
- HEINE, Bernd, Tania KUTEVA. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- HOPPER, Paul, Elizabeth TRAU GOTT. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- JOSEPH, Brian. Romanian and the Balkans: Some Comparative Perspectives. S. Embelton *et al.* (eds.). *The Emergence of the Modern Language Sciences, Volume 2: Methodological Perspectives and Applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999, 217–236.
- JOSEPH, Brian. Is Balkan Comparative Syntax Possible? M. L. Rivero, A. Ralli (eds.). *Comparative Syntax of Balkan Languages*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 17–43.
- JOSEPH, Brian. The semantics and syntax of complementation markers as an areal phenomenon in the Balkans, with special attention to Albanian. K. Boye, P. Kehayov (eds.). *Complementizer Semantics in European Languages*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2016, 265–292.
- JOSEPH, Brian, Panayiotis PAPPAS. On Some Recent Views Concerning the Development of the Greek Future System. *Byzantine and Modern Greek Studies* 26 (2002): 247–273.
- KRAPOVA Iliyana. Subjunctives in Bulgarian and Modern Greek. M. L. Rivero, A. Ralli (eds.) *Comparative Syntax of the Balkan languages*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 105–126.
- KRAPOVA Iliyana. The Layered Structure of the South Slavic Complementizer System. Б. Сувајић (ур.). *XVI Међународни конгрес славистиѣа (Београд, 20–27. VIII 2018). ТЕЗЕ И РЕЗИМЕИ I. Језик*, 2018, 339.
- LELUDA-VOSS, Christina. Der Dialekt von Kastelli (Achaia): Ähnlichkeiten und Unterschiede zum Standardgriechischen. А. Н. Соболев, А. Ю. Русаков (ур.). *Языки и диалекты малых эллинических жруиѣи на Балканах*. Санкт-Петербург – Мюнхен: Biblion Verlag, 2005, 147–154.
- LINDSTEDT, Jouko. Linguistic Balkanization: Contact-induced Change by Mutual Reinforcement. *Studies in Slavic and General Linguistics* Vol. 28, *Languages in Contact*, 2000, 231–246.
- LINDSTEDT, Jouko. Multilingualism in the Central Balkans in Late Ottoman Times. M. Makartsev, M. Wahlström (eds.). *In Search of the Center and Periphery – Linguistic Attitudes, Minorities, and Landscapes in the Central Balkans*. Slavica Helsingiensia 49 (2016): 51–67.
- MATRAS, Yaron. *Romani. A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- MATRAS, Yaron, Anton TENSER. Complementizers in Romani. K. Boye, P. Kehayov (eds.). *Complementizer Semantics in European Languages*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2016, 341–375.
- MIŠESKA TOMIĆ, Olga. The Balkan Sprachbund Properties. O. Mišeska Tomić (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004a, 1–55.
- MIŠESKA TOMIĆ, Olga. The Syntax of the Balkan Slavic Future Tenses. *Lingua* 114 (2004b): 517–542.
- MITKOVSKA, Liljana, Eleni BUŽAROVSKA. Deontic or Epistemic? Habēre as a Modal Marker of Future Certainty in Macedonian. E. Leiss, W. Abraham (ed.). *Modes of Modality: Modality, Typology, and Universal Grammar. Studies in Language Companion Series 149*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014, 193–218.
- PROGOVAC, Ljiljana. Locality and subjunctive-like complements in Serbo-Croatian. *Journal of Slavic Linguistics* 1 (1993): 116–144.
- PROGOVAC, Ljiljana. *Negative and Positive Polarity: A Binding Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- RIVERO, María Luisa. Clause Structure and V-movement in the Languages of the Balkans. *Natural Language and Linguistic Theory* 12 (1994): 63–120.
- SANDBELD, Kristian. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris: Champion, 1930.

- SOBOLEV, Andrej. *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens (II). Sprachkarten*. Scripta Slavica Band 3. Marburg – Lahn: Biblion-Verlag, 1998.
- THAU-KNUDSEN, Erik. Ways to Express Future Tense in Balkan Languages: Grammaticalization of *Volo* and *Habeo* with Special Regards to Eastern South Slavic. А. Ю. Русаков (ур.). *Материалы XXVII межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов II, Балканские исследования*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 1998, 64–71.
- TODOROVIĆ, Nataša. *The Indicative and Subjunctive da-complements in Serbian. A Syntactic-Semantic Approach*, 2012, Chicago: Graduate College of the University of Illinois at Chicago. Неопубликована докторска дисертација. <<https://indigo.uic.edu/bitstream/handle/10027/9600/Todorovic%2C%20Natasas.pdf?sequence=1>>

Mirjana Mirić

GRAMMATICALIZATION OF THE DE-VOLITIVE FUTURE
AND THE OMISSION OF THE SUBJUNCTIVE MARKER *ДА*
IN THE LUŽNICA VERNACULAR

S u m m a r y

This paper examines the grammaticalization of the de-volitive future and the omission of the subjunctive marker *da* in the analytic future tense in the Lužnica vernacular (one of the vernaculars of the southeast Serbian dialects which belong to the Balkan Sprachbund). The aim of the paper is to quantitatively illustrate both features in the speech samples of native speakers and to compare them with other languages of the Balkan Sprachbund.

The research is conducted on material from the Serbian Lužnica vernacular, taken from the DABI database (Digitalni arhiv Balkanološkog instituta – Digital Archive of Institute for Balkan Studies). The analysis is based on a sample of 419 examples of the future tense and full affirmative and negative forms of the volitional verb *hteti* ‘want’, taken from the speech samples of 10 native speakers from 4 villages. The number of analyzed examples of the future tense is 257.

The results indicate the limited use of the synthetic type of the future tense (only with the verb *biti* ‘to be’ in 3.sg.pres.) and the dominance of the analytic type of future tense. A high degree of grammaticalization of the de-volitive future is also reported. It is shown that, along with future tense markers in other Balkan languages, the future tense marker in Lužnica is the uninflected tense form (*će/će*) – the particularized form of the 3rd person singular of a volitional verb meaning ‘want’ (*xotěti* in Balkan Slavic) which has turned into a particle followed by a main verb inflected for person. Apart from the inflected auxiliary form which is dominantly used in the 1st person singular form (*ću*), and one example of the inflected form in the 2nd person singular (*ćeš*), the Lužnica vernacular manifests complete grammaticalization of the volitional verb in the future tense. With regard to the loss of the infinitive, the analysis exemplified the complete absence of infinitive, both from the future tense and from the constructions following the full forms of the verb *hteti*. The speakers used only subjunctive *da*-constructions.

Furthermore, the tendency to omit the subjunctive marker *da* has been reported and the conditions which influence the omission have been investigated. The research shows that the subjunctive marker *da* is typically omitted when the future marker and the finite verb are in the contact position, but also when they are separated by a clitic form (predominantly the enclitic pronominal form).

The results are discussed in comparison to the other languages/dialects of the Balkan Sprachbund, which also manifest the grammaticalization of the future tense marker: Modern Greek (*tha*), Bulgarian (*šte*), Macedonian (*ke*), Albanian (*do*), Romani (*ka*), Aromanian (*va*), and Serbian Timok vernacular (*će/će*), most of which tend to omit the subjunctive marker.

Балканолошки институт САНУ
Кнез Михаилова 35, 11000 Београд, Србија
mandic.mirjana@gmail.com

(Примљено: 1. септембра 2018;
прихваћено: 26. октобра 2018)